

بررسی گردش وجوه بودجه عمومی دولت
از طریق نظام بانکی در ایران
(نحوه ارتباط حساب‌های مالی با حساب‌های پولی)

کد موضوعی: ۲۳۰
شماره مسلسل: ۱۲۵۹۴
مهرماه ۱۳۹۱

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۵	مقدمه
۶	۱. قوانین و مقررات مبنای عملیات مالی و جوه بودجه عمومی دولت
۷	۱-۱. قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱
۷	۱-۲. قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) مصوب ۱۳۶۲
۸	۱-۳. قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱۳۶۶
۱۱	۱-۴. قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۸۴-۱۳۸۸)
۱۲	۱-۵. قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۹۰-۱۳۹۴)
۱۲	۱-۶. بخشنامه‌های بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران
۱۳	۲. جریان‌های ورودی و جوه بودجه عمومی دولت و چگونگی نگهداری و گزارش‌دهی آن
۱۷	۳. جریان‌های خروجی و جوه بودجه عمومی دولت و چگونگی نگهداری و گزارش‌دهی آن
۲۰	۴. کانال‌های ارتباطی حساب‌های مالی و حساب‌های پولی و نحوه اثرگذاری آنها بر یکدیگر
۲۰	۴-۱. حساب‌های پولی و پایه پولی
۲۲	۴-۲. رابطه حساب پولی و جوه عمومی دولت: بانک مرکزی
۲۳	۴-۳. رابطه حساب پولی و جوه عمومی دولت: بانک‌ها
۲۵	۵. مشکلات و ضعف‌های نظام فعلی مدیریت و جوه بودجه عمومی دولت
۲۵	۵-۱. مشکلات ناشی از ضعف‌های قانونی
۲۶	۵-۲. مشکلات ناشی از ضعف‌های اجرایی
۲۶	۵-۳. مشکلات ناشی از کاستی‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری
۲۷	پیشنهادها
۲۸	پیوست‌ها
۴۲	منابع و مأخذ

بررسی گردش وجوه بودجه عمومی دولت
از طریق نظام بانکی در ایران
(نحوه ارتباط حساب‌های مالی با حساب‌های پولی)

چکیده

سازوکار و چگونگی جمع‌آوری وجوه عمومی در حساب‌های بانکی و توزیع آن میان دستگاه‌های استفاده‌کننده از بودجه (دستگاه‌های اجرایی) از طریق حساب‌های بانکی یکی از مهمترین موضوع‌های مورد توجه کارشناسان بودجه به‌منظور اصلاح مدیریت وجوه عمومی و برقراری انضباط مالی است. فقدان مدیریت صحیح وجوه موجب می‌شود در برخی مواقع وجوه تخصیص یافته به دستگاه‌های اجرایی در حساب‌های بانکی غیرفعال آنها انباشته شود. این مانده‌های نقدی غیرفعال که در بعضی از موارد به‌صورت مازاد هستند، موجب افزایش نیاز دولت به استقراض (استفاده از اعتبارات بانکی) برای تأمین مخارج سایر دستگاه‌ها می‌شود. علاوه بر آن، مانده حساب‌های غیرفعال در بانک‌های دولتی می‌تواند موجب کاهش محدودیت‌های اعتباری شود، چراکه منابع بیشتری را برای اعتبار در اختیار بخش بانکی قرار می‌دهد. لذا شناسایی نظام فعلی مدیریت وجوه بودجه عمومی دولت و سازوکار جمع‌آوری و توزیع وجوه در ایران شرط لازم برای اصلاح و بهبود نظام مدیریت وجوه در دولت است. هدف این گزارش این بوده است تا از طریق بررسی قوانین و مقررات موجود و سازوکار اجرایی فعلی گردش وجوه بودجه عمومی دولت در ایران، ضمن ارائه شناختی از مدیریت وجوه بودجه عمومی، مشکلات و ضعف‌های احتمالی آن را شناسایی و معرفی کند. به این منظور محورهای زیر مورد توجه قرار گرفته است:

- شناسایی و معرفی قوانین و مقررات مبنای عملیاتی مالی وجوه بودجه عمومی دولت،
- شناسایی و معرفی جریان‌های ورودی وجوه بودجه عمومی دولت و چگونگی نگهداری و گزارش‌دهی آن،
- شناسایی و معرفی جریان‌های خروجی وجوه بودجه عمومی دولت و چگونگی نگهداری و گزارش‌دهی آن،
- شناسایی و معرفی کانال‌های ارتباطی حساب‌های مالی و حساب‌های پولی و نحوه اثرگذاری آنها بر یکدیگر،

- شناسایی و معرفی مشکلات و ضعف‌های نظام فعلی مدیریت وجوه بودجه عمومی دولت. در این گزارش مبنای تعریف دستگاه‌های (یا واحدهای) دولتی، مواد (۱)، (۲) و (۳) قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۱۳۸۶ بوده است و منظور از وجوه دولتی آن بخش از وجوهی است که در بودجه عمومی دولت به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است. در این گزارش آن بخش از حساب‌های شرکت‌های دولتی مد نظر قرار گرفته است که به‌نحوی از انجا (چه به‌صورت درآمدی و چه به‌صورت هزینه‌ای) با بودجه عمومی دولت مرتبط می‌شود. در واقع در تطابق با تعاریف نظام آمارهای مالی دولت، موضوع این گزارش وجوه دولت مرکزی است. در چارچوب نظام آمارهای مالی دولت، دولت مرکزی در برگیرنده وزارتخانه‌ها، ادارات و سازمان‌ها و مؤسساتی که تحت فرمان دولت مرکزی قرار دارند، نهادهای غیرانتفاعی وابسته به دولت و نیز ادارات کل استان‌ها و شهرها و مناطق است.

براساس بررسی‌های انجام شده در این گزارش، مهمترین مشکلات و ضعف‌های نظام فعلی مدیریت وجوه بودجه عمومی دولت را می‌توان چنین برشمرد.

۱. مشکلات ناشی از ضعف‌های قانونی

به‌موجب قانون پولی و بانکی کشور، بانک مرکزی به‌عنوان بانکدار دولت، موظف به نگهداری حساب‌های وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و همچنین انجام کلیه عملیات بانکی آنها در داخل و خارج از کشور می‌باشد. از سوی دیگر به‌موجب همان قانون، وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی مکلفند وجوهی را که در اختیار دارند منحصراً نزد بانک مرکزی نگهداری نمایند و کلیه عملیات بانکی خود را منحصراً توسط بانک مرکزی انجام دهند و اطلاعاتی که بانک مرکزی در انجام وظایف خود از آنها بخواهد، در اختیار آن بگذارند. همچنین به‌موجب ماده (۱۰) همان قانون، بانک مرکزی اختیار دارد که به هریک از بانک‌های کشور نمایندگی دهد. بانک‌ها نیز به‌موجب قانون و قرارداد عاملیتی که با بانک مرکزی در این زمینه منعقد می‌کنند، موظف به ارائه گزارش کامل درخصوص وظایف تفویض شده به آنها هستند، اما به‌موجب ماده (۷۶) قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱۳۶۶ و بند «د» ماده (۱۰) قانون برنامه چهارم توسعه، برای وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی حسب مورد از طرف خزانه و یا نمایندگی خزانه در استان‌ها در بانک‌ها به تعداد مورد نیاز حساب‌های بانکی برای پرداخت‌های مربوط افتتاح خواهد شد. در واقع با چنین حکمی، بانک مرکزی از چرخه افتتاح حساب برای واحدهای دولتی خارج شده و اطلاعات حساب‌های دولتی را باید بر مبنای گزارش بانک‌ها قرار دهد. وجود چنین وضعی در قوانین موجب شده است که بانک مرکزی اطلاعات جامع و کاملی از حساب‌های دولتی نداشته باشد و همین امر میزان کنترل و نظارت بانک مرکزی بر گردش وجوه

بودجه عمومی دولت که نزد بانکهاست را کاهش داده و میزان رسوب وجوه دولتی در حسابهای غیردولتی را افزایش می‌دهد.

علاوه بر آن، عدم وجود مقررات شفاف در زمینه نحوه افتتاح حساب و نگهداری حسابهای دولتی منجر به عملکرد سلیقه‌ای بانکها و افتتاح حسابهای متعدد در بانکهای مختلف گردیده است.

۲. مشکلات ناشی از ضعفهای اجرایی

به موجب بند «۳» بخشنامه شماره م/۵۳۱۷ مورخ ۱۳۸۶/۱۲/۲۲ بانک مرکزی، لازم است کلیه بانکهایی که حسابهای وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی را نگهداری می‌نمایند ابتدا با اداره حسابداری کل و بودجه بانک مرکزی قرارداد نمایندگی امضا نمایند. عدم انعقاد چنین قراردادی توسط برخی از بانکها، موجب عدم ایفای تعهدات قانونی آنها در قبال بانک مرکزی شده است. چنین امری موجب ضعف شیوه اجرایی در گزارش‌دهی بانکها به بانک مرکزی شده است. علاوه بر آن، کاستی‌هایی در گزارش‌دهی خزانه‌داری کل به بانک مرکزی در رابطه با افتتاح حساب برای وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی در بانکها وجود دارد که خود موجب تضعیف شیوه اجرایی قوانین و مقررات موجود شده است.

۳. مشکلات ناشی از کاستی‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری

با توجه به گستردگی دستگاه‌های دولتی و همچنین گستردگی و تعدد بانکها و شعب آنها در سراسر کشور، بسترهای سخت‌افزاری موجود کشور قابلیت برقراری شبکه برخط میان خزانه‌داری کل، بانک مرکزی و بانکها در حوزه حسابهای دولتی را ندارد. چنین کاستی در بسترهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری موجب شده است که تعداد و مبلغ سپرده‌های دولتی نزد بانکها از شفافیت لازم برخوردار نباشد. فقدان شبکه برخط میان بانک مرکزی و بانکها موجب شده است بانک مرکزی اطلاع کاملی از میزان وجوه حسابهای دولتی که در پایان هر روز باید به صورت ۱۰۰ درصد نزد آن بانک تودیع شود، نداشته باشد.

مشکلات و ضعفهای نظام فعلی مدیریت وجوه بودجه عمومی دولت موجب شده است که سپرده‌های دولتی نزد بانکها رسوب کند. رسوب وجوه بودجه عمومی دولت نزد بانک و منظور کردن آن به عنوان منابع بانک و به‌کارگیری آن در فرآیند پرداخت تسهیلات از دو کانال بر متغیرهای پولی اثر خواهد داشت. نخست، منظور کردن سپرده‌های دولتی به عنوان سپرده‌های غیردولتی و عدم گزارش آن به بانک مرکزی موجب ایجاد تفاوت میان نقدینگی واقعی و نقدینگی محاسباتی توسط بانک مرکزی که ملاک تصمیم‌گیری سیاستگذار پولی است، می‌شود. چنین تفاوتی

در عمل موجب انحراف در دستیابی به اهداف پولی می‌شود. دوم، به‌کارگیری وجوه دولتی گزارش نشده به بانک مرکزی در فرآیند پرداخت تسهیلات توسط شبکه بانکی موجب ایجاد تفاوت میان ضریب فزاینده نقدینگی واقعی و ضریب فزاینده نقدینگی محاسباتی توسط بانک مرکزی می‌شود و در نتیجه قدرت وام‌دهی واقعی بانک‌ها بیش از آنچه که بانک مرکزی می‌پندارد خواهد بود و این خود به‌مانند کانال نخست، موجب انحراف در دستیابی به اهداف پولی می‌شود. برآیند اثرگذاری دو کانال فوق بر متغیرهای پولی و بی‌اثر کردن اقدامات و ابزارهای سیاستگذار پولی، وابسته به میزان رسوب وجوه دولتی نزد بانک‌ها به دلیل عدم گزارش به بانک مرکزی دارد. طبیعی است با گسترش حساب سپرده‌های دولتی نزد بانک‌ها و گسترش و تنوع بانک‌ها در نگهداری سپرده‌های دولتی و رسوب وجوه بودجه عمومی دولت نزد شبکه بانکی، میزان بی‌اثر شدن اقدامات سیاستی بانک مرکزی در کنترل نقدینگی بیشتر خواهد شد.

پیشنهادها

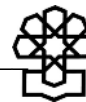
به‌منظور رفع کاستی‌ها و مشکلات نظام فعلی گردش وجوه بودجه عمومی دولت و کاهش آثار منفی آن بر سیاست‌ها و متغیرهای پولی پیشنهاد می‌شود اقدامات زیر صورت گیرد:

الف) اقدامات کوتاه‌مدت

- تشکیل کارگروهی از خزانه‌داری کل، بانک مرکزی و بانک‌های عامل به‌منظور شناسایی حساب‌های دولتی نزد بانک‌ها و ایجاد سامانه جامع اطلاعاتی از حساب‌های دولتی نزد بانک‌ها در بانک مرکزی به‌منظور تسریع در اخذ اطلاعات؛
- الزام بانک‌های عامل نگهدارنده حساب‌های دولتی شناسایی شده در بند «۱» به عقد قرارداد نمایندگی با اداره حسابداری کل و بودجه بانک مرکزی،
- برقراری بازرسی‌های از پیش تعیین نشده از بانک‌های عامل نگهدارنده حساب‌های دولتی شناسایی شده در بند «۱» در خصوص نحوه گزارش‌دهی تعداد و مانده حساب‌های دولتی به بانک مرکزی،
- اتخاذ تدابیر و اعمال محدودیت‌های تنبیهی مؤثر برای بانک‌هایی که ضوابط و مقررات گزارش‌دهی وجوه عمومی به بانک مرکزی را رعایت نمی‌کنند. به‌منظور دارا بودن ضمانت اجرایی، اقدامات تنبیهی باید به‌گونه‌ای تأثیرگذار باشد که بانک ذیربط در اسرع وقت نسبت به اصلاح امور اقدام نماید.

ب) اقدامات بلندمدت

- تهیه و تدوین لایحه جامع قوانین و مقررات لازم برای افتتاح، نگهداری و گزارش‌دهی حساب‌های دولتی نزد بانک مرکزی و بانک‌ها با همکاری وزارت امور اقتصادی و دارایی (خزانه‌داری کل

کشور) و بانک مرکزی به منظور ارائه به مجلس شورای اسلامی جهت تصویب،
- تبدیل شیوه نگهداری حساب‌های دولتی از شیوه سنتی به شیوه الکترونیکی،
- فراهم کردن بسترهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری برای ایجاد شبکه برخط حساب‌های دولتی میان
خزانه‌داری کل، بانک مرکزی و بانک‌های عامل که قرارداد نمایندگی با بانک مرکزی دارند.

مقدمه

به موجب قانون بودجه سال ۱۳۹۰ کل کشور منابع و مصارف بودجه عمومی دولت بالغ بر ۱,۶۹۷ هزار میلیارد ریال است. این حجم از بودجه عمومی دولت معادل ۵/۵ درصد حجم نقدینگی کشور در پایان سال ۱۳۸۹ (۲,۹۵۰ هزار میلیارد ریال) است. با توجه به اینکه کلیه عملیات دریافت و پرداخت وجوه بودجه عمومی دولت از طریق شبکه بانکی کشور (شامل بانک مرکزی و بانک‌های تجاری و تخصصی دولتی و خصوصی) صورت می‌گیرد، نسبت ۵۷ درصد نشان‌دهنده ارتباط وسیع حساب‌های مالی دولت^۱ و حساب‌های پولی^۲ کشور است و این خود گویای اثرگذاری بسیار زیاد وجوه بودجه عمومی دولت بر نظام پولی کشور است. از این رو، سازوکار و چگونگی جمع‌آوری وجوه در حساب‌های بانکی و توزیع آن میان دستگاه‌های استفاده‌کننده از بودجه (دستگاه‌های اجرایی) از طریق حساب‌های بانکی یکی از مهمترین موضوع‌های مورد توجه کارشناسان بودجه به منظور اصلاح مدیریت وجوه عمومی و برقراری انضباط مالی است. فقدان مدیریت صحیح وجوه موجب می‌شود در برخی مواقع وجوه تخصیص‌یافته به دستگاه‌های اجرایی در حساب‌های بانکی غیرفعال آنها انباشته شود. این مانده‌های نقدی غیرفعال که در بعضی از موارد به صورت مازاد هستند، موجب افزایش نیاز دولت به استقراض (استفاده از اعتبارات بانکی) برای تأمین مخارج سایر دستگاه‌ها می‌شود. علاوه بر آن، مانده حساب‌های غیرفعال در بانک‌های دولتی می‌تواند موجب کاهش محدودیت‌های اعتباری شود، زیرا منابع بیشتری را برای اعتبار در اختیار بخش بانکی قرار می‌دهد. لذا شناسایی نظام فعلی مدیریت وجوه بودجه عمومی دولت و سازوکار جمع‌آوری و توزیع وجوه در ایران شرط لازم برای اصلاح و بهبود نظام مدیریت وجوه در دولت است.

این گزارش در نظر دارد از طریق بررسی قوانین و مقررات موجود و سازوکار اجرایی فعلی گردش وجوه بودجه عمومی دولت در ایران، ضمن ارائه شناختی از مدیریت وجوه بودجه عمومی،

مشکلات و ضعف‌های احتمالی آن را شناسایی و معرفی کند. به این منظور محورهای زیر مورد توجه قرار گرفته است: شناسایی و معرفی قوانین و مقررات مبنای عملیات مالی وجوه بودجه عمومی دولت، شناسایی و معرفی جریان‌های ورودی وجوه بودجه عمومی دولت و چگونگی نگهداری و گزارش‌دهی آن، شناسایی و معرفی جریان‌های خروجی وجوه بودجه عمومی دولت و چگونگی نگهداری و گزارش‌دهی آن، شناسایی و معرفی کانال‌های ارتباطی حساب‌های مالی و حساب‌های پولی و نحوه اثرگذاری آنها بر یکدیگر، شناسایی و معرفی مشکلات و ضعف‌های نظام فعلی مدیریت وجوه بودجه عمومی دولت.

شایان ذکر است در این گزارش مبنای تعریف دستگاه‌های (یا واحدهای) دولتی، مواد (۱)، (۲) و (۳) قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۱۳۸۶ است و منظور از وجوه دولتی آن بخش از وجوهی است که در بودجه عمومی دولت به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است. در این گزارش آن بخش از حساب‌های شرکت‌های دولتی مد نظر قرار گرفته است که به‌نحوی از انجا (چه به‌صورت درآمدی و چه به‌صورت هزینه‌ای) با بودجه عمومی دولت مرتبط می‌شود. در واقع در تطابق با تعاریف نظام آمارهای مالی دولت^۲، موضوع این گزارش وجوه دولت مرکزی^۳ است. در چارچوب نظام آمارهای مالی دولت، دولت مرکزی دربر گیرنده وزارتخانه‌ها، ادارات و سازمان‌ها و مؤسساتی که تحت فرمان دولت مرکزی قرار دارند، نهادهای غیرانتفاعی وابسته به دولت و نیز ادارات کل استان‌ها و شهرها و مناطق است.

۱. قوانین و مقررات مبنای عملیات مالی وجوه بودجه عمومی دولت

نظم فعلی حاکم بر گردش وجوه عمومی دولت در ایران ناشی از احکام وضع شده در قوانین و مقررات پولی و مالی است که می‌توان آنها را به‌شرح زیر طبقه‌بندی کرد:

۱. ماده (۱) - وزارتخانه: واحد سازمانی مشخصی است که تحقق یک یا چند هدف از اهداف دولت را برعهده دارد و به‌موجب قانون ایجاد شده یا می‌شود و توسط وزیر اداره می‌گردد.

ماده (۲) - مؤسسه دولتی: واحد سازمانی مشخصی است که به‌موجب قانون ایجاد شده یا می‌شود و با داشتن استقلال حقوقی، بخشی از وظایف و اموری را که برعهده یکی از قوای سه‌گانه و سایر مراجع قانونی می‌باشد انجام می‌دهد، کلیه سازمان‌هایی که در قانون اساسی نام برده شده است در حکم مؤسسه دولتی شناخته می‌شود.

ماده (۳) - مؤسسه یا نهاد عمومی غیردولتی: واحد سازمانی مشخصی است که دارای استقلال حقوقی است و با تصویب مجلس شورای اسلامی ایجاد شده یا می‌شود و بیش از پنجاه درصد (۵۰٪) بودجه سالانه آن از محل منابع غیردولتی تأمین گردد و عهده‌دار وظایف و خدماتی است که جنبه عمومی دارد.

2. Government Finance Statistics (GFS)

3. Central Government

۱-۱. قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱

به موجب بند «الف» ماده (۱۲) قانون پولی و بانکی: «بانک مرکزی به عنوان بانکدار دولت، موظف به نگهداری حساب‌های وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت و شرکت‌های دولتی و شهرداری‌ها و همچنین مؤسساتی است که بیش از نصف سرمایه آنها متعلق به وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت و شرکت‌های دولتی یا شهرداری‌ها و انجام کلیه عملیات بانکی آنها در داخل و خارج از کشور است». این ماده دو تبصره دارد که حدود و شروط بند «الف» را بیشتر مشخص می‌کند:

تبصره «۱» - وزارتخانه‌ها و شهرداری‌ها و شرکت‌های دولتی و مؤسسات مذکور در بند «الف» این ماده مکلفند وجوهی را که در اختیار دارند منحصراً نزد بانک مرکزی ایران نگاهداری نمایند و کلیه عملیات بانکی خود را منحصراً توسط بانک مرکزی ایران انجام دهند و اطلاعاتی که بانک مرکزی ایران در انجام وظایف خود از آنها بخواهد در اختیار آن بگذارند.

تبصره «۲» - وزارتخانه‌ها و شرکت‌ها و مؤسساتی که به موجب قوانین خاص مجاز به انجام عملیات بانکی به وسیله بانک‌های دیگر می‌باشند مشمول مفاد بند «الف» و قسمت اول تبصره «۱» این ماده نخواهند بود.^۱

۱-۲. قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) مصوب ۱۳۶۲

بر اساس ماده (۲۲) قانون عملیات بانکی بدون ربا: «بانک‌ها می‌توانند، با اجازه بانک مرکزی با مؤسسات دولتی و وابسته به دولت و شرکت‌های دولتی به عملیات مجاز بانکی مبادرت کنند». همچنین به موجب ماده (۵) آیین‌نامه اجرایی فصل پنجم از قانون عملیات بانکی بدون ربا (مصوب ۱۳۶۲/۱۲/۱۷): «مؤسسات دولتی مکلفند وجوه تحت اختیار را منحصراً نزد بانک مرکزی نگهداری کنند و کلیه عملیات بانکی خود را منحصراً توسط بانک مرکزی انجام دهند، مگر آنکه بانک مرکزی با اجرای تمام یا قسمتی از عملیات موصوف توسط بانک‌های دیگر موافقت کند».

۱. قانون طرز استفاده از تبصره «۲» ماده (۱۲) قانون پولی و بانکی کشور مصوب اسفندماه ۱۳۵۴ مجلس شورای ملی: «استفاده از تبصره «۲» ماده (۱۲) قانون پولی و بانکی کشور مصوب تیرماه ۱۳۵۱ مؤکول به تأیید بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و موافقت وزارت امور اقتصادی و دارایی است. مؤسسات و شرکت‌های دولتی که شمول مقررات عمومی نسبت به آنها مستلزم ذکر نام است، نیز مشمول حکم این قانون خواهند بود».

۳-۱. قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱۳۶۶

با توجه به نقش و جایگاه قانون محاسبات عمومی کشور به عنوان یکی از دو مرجع قانونی اصلی ناظر بر عملیات مالی دولت، می‌توان احکام مشخص و دقیقی درباره نحوه نگهداری حساب‌های دولت و گزارش‌دهی آنها در آن ارائه کرد.

ماده (۳۹)

وجوهی که از محل درآمدها و سایر منابع تأمین اعتبار منظور در بودجه کل کشور وصول می‌شود و همچنین درآمدهای شرکت‌های دولتی (به استثنای بانک‌ها و مؤسسات اعتباری و شرکت‌های بیمه) باید به حساب‌های خزانه که در بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران افتتاح می‌گردد تحویل شود. خزانه مکلف است ترتیب لازم را بدهد که شرکت‌های دولتی بتوانند در حدود بودجه مصوب از وجوه خود استفاده نمایند.

ماده (۴۱)

وجوهی که به وسیله وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و شرکت‌های دولتی (به استثنای بانک‌ها و شرکت‌های بیمه و مؤسسات اعتباری) به عنوان سپرده و یا وجه‌الضمان و یا وثیقه و یا نظایر آنها دریافت می‌گردد باید به حساب‌های مخصوصی که از طرف خزانه در بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و یا شعب سایر بانک‌های دولتی که از طرف بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نمایندگی داشته باشند افتتاح می‌گردد، واریز شود. وجوه واریز شده به حساب‌های مذکور که بدون حق برداشت خواهد بود باید در آخر هر ماه به حساب مخصوص تمرکز وجوه در خزانه منتقل شود.

تبصره - رد وجوه سپرده طبق مقررات خود به عمل می‌آید و وزارت امور اقتصادی و دارایی مکلف است از طریق واگذاری تنخواه‌گردان رد سپرده از حساب تمرکز وجود سپرده یا به طریق مقتضی دیگر موجبات تسریع و تسهیل در رد کلیه سپرده‌های موضوع این ماده را فراهم نماید.

ماده (۴۲)

کلیه وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و شرکت‌های دولتی مکلفند حداکثر ظرف مدت سه ماه از تاریخ اجرای این قانون کلیه وجوه سپرده‌هایی را که تا تاریخ مذکور دریافت گردیده و نسبت به رد آن به ذینفع اقدام نشده است به حساب تمرکز وجوه سپرده خزانه نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران منتقل و فهرست مشخصات کامل سپرده‌های مذکور را به خزانه اعلام نمایند.

ماده (۴۳)

آیین‌نامه نحوه اجرای مواد (۳۹)، (۴۱) و (۴۲) توسط وزیر امور اقتصادی و دارایی تصویب و ابلاغ خواهد شد و متخلف از اجرای این مواد به موجب رأی هیئت‌های مستشاری دیوان محاسبات کشور به مجازات‌های مقرر در قانون محاسبات کشور محکوم خواهند شد.^۱

ماده (۶۵)

کلیه دستگاه‌های اجرایی مکلفند جز در مواردی که به موجب این قانون و یا سایر قوانین و مقررات ترتیب دیگری مقرر شده باشد، پرداخت‌های خود را منحصراً از طریق حساب‌های بانکی مجاز انجام دهند و گواهی بانک دائر بر:

۱. انتقال وجه به حساب ذینفع،

۲. پرداخت وجه به ذینفع یا قائم‌مقام قانونی او،

۳. حواله در وجه ذینفع یا قائم‌مقام قانونی او، پرداخت محسوب می‌گردد.

ماده (۷۴)

نحوه انجام و حدود وظایف و مسئولیت‌های نمایندگی‌های خزانه در استان‌ها و چگونگی ارتباط آنها با خزانه‌داری کل و دستگاه‌های اجرایی مستقر در شهرستان‌های تابعه هر استان به موجب آیین‌نامه‌ای که با رعایت مفاد این قانون به تصویب وزیر امور اقتصادی و دارایی می‌رسد، معین خواهد شد.^۲

ماده (۷۶)

برای وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و شرکت‌های دولتی (به‌استثنای بانک‌ها و شرکت‌های بیمه و مؤسسات اعتباری) و واحدهای تابعه آنها در مرکز و شهرستان‌ها حسب مورد از طرف خزانه و یا نمایندگی خزانه در استان‌ها در بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و یا سایر بانک‌های دولتی که از طرف بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نمایندگی داشته باشند، به تعداد مورد نیاز حساب‌های بانکی برای پرداخت‌های مربوط افتتاح خواهد شد. استفاده از حساب‌های مزبور در مورد

۱. آیین‌نامه موضوع این ماده در آبان‌ماه ۱۳۶۶ توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی در ۲۲ ماده تهیه و به کلیه دستگاه‌های اجرایی مندرج در مواد (۳۹)، (۴۱) و (۴۲) ابلاغ گردید، متن کامل این آیین‌نامه در پیوست گزارش ارائه شده است.

۲. آیین‌نامه موضوع این ماده در مهرماه ۱۳۶۷ توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی در ۱۸ ماده تهیه و به کلیه دستگاه‌های اجرایی ابلاغ گردید. متن کامل این آیین‌نامه در پیوست گزارش ارائه شده است.

وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی با امضای مشترک ذیحساب و یا مقام مجاز از طرف او و لااقل یک نفر دیگر از مقامات مسئول و مجاز دستگاه مربوط به معرفی خزانه و یا نمایندگی خزانه در استان به عمل خواهد آمد و کلیه پرداخت‌های دستگاه‌های نام‌برده منحصراً از طریق حساب‌های بانکی مذکور مجاز خواهد بود. استفاده از حساب‌های بانکی شرکت‌های دولتی با امضای مشترک مقامات مذکور در اساسنامه آنها و ذیحساب شرکت یا مقام مجاز از طرف او ممکن خواهد بود.

تبصره - مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی موضوع ماده (۵) این قانون مادامی که از محل درآمد عمومی وجهی دریافت می‌دارند و در مورد وجوه مذکور مشمول مقررات این ماده خواهند بود و وجوه اعتباراتی که در قانون بودجه کل کشور برای این قبیل دستگاه‌ها به تصویب می‌رسد، توسط خزانه و یا نمایندگی خزانه در استان منحصراً از طریق حساب‌های بانکی مذکور قابل پرداخت می‌باشد.

ماده (۱۰۳)

وزارت امور اقتصادی و دارایی مکلف است صورتحساب عملکرد هر سال مالی را حداکثر تا پایان آذرماه سال بعد طبق تقسیمات و عناوین درآمد و سایر منابع تأمین اعتبار و اعتبارات مندرج در قانون بودجه سال مربوط تهیه و همراه با صورت گردش نقدی خزانه حاوی اطلاعات زیر:

الف) صورتحساب دریافت‌های خزانه شامل:

۱. موجودی اول سال خزانه،
۲. درآمدهای وصولی سال مالی مربوط،
۳. سایر منابع تأمین اعتبار،
۴. واریز پیش‌پرداخت‌های سال‌های قبل.

ب) صورتحساب پرداخت‌های خزانه شامل:

۱. پرداختی از محل اعتبارات و سایر منابع تأمین اعتبار منظور در قانون بودجه سال مربوط،
۲. پیش‌پرداخت‌ها،
۳. پیش‌پرداخت‌های سال‌های قبل که به پای اعتبارات مصوب سال مالی منظور شده است،
۴. موجودی آخر سال، به‌طور همزمان یک نسخه به دیوان محاسبات کشور و یک نسخه به هیئت‌وزیران تسلیم نماید.

ماده (۱۲۴)

حساب‌های خزانه در بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و یا شعب سایر بانک‌های دولتی که از طرف بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نمایندگی داشته باشند به درخواست خزانه‌دار کل کشور و یا مقام مجاز از طرف او افتتاح و یا مسدود می‌گردد و استفاده از حساب‌های مزبور با حداقل امضای مشترک دو نفر از مقامات خزانه‌داری کل که کارمند رسمی دولت باشند به معرفی خزانه‌دار کل کشور و در غیاب او مقامی که طبق حکم وزیر امور اقتصادی و دارایی موقتاً عهده‌دار وظایف او می‌باشد، خواهد بود. کلیه مکاتباتی که موجب نقل و انتقال موجودی حساب‌های خزانه گردد باید حداقل با دو امضا مقامات مجاز مذکور در این ماده صادر شود.

ماده (۱۲۵)

خزانه مجاز است برای رفع احتیاجات خود از موجودی حساب‌های اختصاصی از جمله حساب تمرکز درآمد شرکت‌های دولتی و سپرده موقتاً استفاده نماید مشروط بر اینکه بلافاصله پس از درخواست سازمان ذیربط وجوه استفاده شده را مسترد دارد.

۴-۱. قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۸۴-۱۳۸۸)

اجازه انتخاب بانک عامل توسط بنگاه‌ها، مؤسسات و سازمان‌های دولتی و دیگر نهادهای عمومی و شهرداری‌ها از جمله احکام مرتبط با گردش وجوه بودجه دولت است که در بند «د» ماده (۱۰) قانون برنامه چهارم توسعه به آن توجه شده است:

بند «د» ماده (۱۰) - در جهت ایجاد فضای رقابتی سالم و به دور از انحصار در سیستم بانکی کشور و به منظور اقتصادی نمودن فعالیت بنگاه‌ها، مؤسسات و سازمان‌های دولتی و دیگر نهادهای عمومی و شهرداری‌ها، برای دریافت خدمات بانکی، بنگاه‌های مذکور مجازند بانک عامل را رأساً انتخاب نمایند.

تبصره «۱» - انتخاب بانک عامل توسط ارگان‌های موضوع این بند در مورد آن بخش از وجوه آنها که از محل بودجه عمومی دولتی تأمین می‌گردد، منوط به کسب موافقت وزارت امور اقتصادی و دارایی و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران برحسب مورد خواهد بود.

تبصره «۲» - سپرده‌های دستگاه‌های اجرایی موضوع ماده (۱۲) قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱/۴/۱۸ به عنوان سپرده بانک عامل موضوع این بند تلقی نمی‌شود و بایستی طبق مقررات قانون یاد شده در حساب‌های بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران منعکس گردد.

۵-۱. قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۹۰-۱۳۹۴)

با اتمام زمان برنامه چهارم توسعه اقتصادی، موضوع انتخاب بانک عامل برای دستگاه‌های اجرایی و نهادهای عمومی و شهرداری‌ها در احکام برنامه پنجم توسعه اقتصادی دوباره منظور شده است، اما با شکل و صورت خلاصه‌تری که اجرای آن را به تهیه دستورالعملی مشترک توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران با تصویب شورای پول و اعتبار مقید کرده است.

ماده (۹۴)

نحوه تعیین بانک عامل بنگاه‌ها، مؤسسات، شرکت‌ها و سازمان‌های دولتی و مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی برای دریافت خدمات بانکی در چارچوب دستورالعملی است که به پیشنهاد مشترک وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به تصویب شورای پول و اعتبار می‌رسد.

۶-۱. بخشنامه‌های بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان بانکدار دولت و نگه‌دارنده حساب‌های دولت در راستای اجرای قوانین مرتبط با نحوه نگهداری حساب‌های دولتی در مقاطع زمانی مختلف بخشنامه‌هایی در این زمینه تهیه و به بانک‌ها ابلاغ کرده است. آخرین ویرایش دستورالعمل نگهداری حساب‌های دولتی که توسط بانک مرکزی به کلیه بانک‌های دولتی، غیردولتی و شرکت دولتی پست‌بانک ابلاغ شده است (بخشنامه شماره م/۵۳۱۷ مورخ ۱۳۸۶/۱۲/۲۲) به شرح زیر است:^۱

- کلیه سازمان‌های دولتی، وزارتخانه‌ها و شرکت‌های دولتی و نهادهای عمومی غیردولتی و شهرداری‌ها موضوع بند «د» ماده (۱۰) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مجاز می‌گردند به تشخیص خود نزد هر یک از بانک‌های موجود اعم از دولتی یا غیردولتی افتتاح حساب کنند.

- انتخاب بانک مورد نظر توسط نهادهای مذکور در بند فوق، در مورد آن بخش از وجوهات

۱. شایان ذکر است که هر بخشنامه جدیدی که از سوی بانک مرکزی صادر شده است، بخشنامه‌های قبلی را کالعدم می‌کند. به‌عنوان مثال، این بخشنامه (م/۵۳۱۷ مورخ ۱۳۸۶/۱۲/۲۲) بخشنامه شماره م/۲۰۱۷ مورخ ۱۳۸۵/۸/۲۷، و بخشنامه م/۲۰۱۷ نیز بخشنامه م/۲۷۰ مورخ ۱۳۸۵/۲/۲۱ و این بخشنامه نیز خود بخشنامه شماره نب/۱۲۴۰ مورخ ۱۳۶۶/۴/۳ را کالعدم می‌کند. لذا در این گزارش فقط آخرین ویرایش دستورالعمل نگهداری حساب‌های دولتی که توسط بانک مرکزی اعلام شده است ارائه می‌شود.

آنها که از محل بودجه عمومی دولت تأمین می‌گردد منوط به کسب موافقت وزارت امور اقتصادی و دارایی می‌باشد. آن بانک موظف است در این خصوص تعهدی از صاحب حساب اخذ نماید که بر مبنای آن صاحب حساب متعهد گردد و جوه مذکور را تنها با اجازه وزارت امور اقتصادی و دارایی به حساب‌های خود منظور نماید.

- در اجرای بند «الف» ماده (۱۲) قانون پولی و بانکی کشور نگهداری حساب‌های وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی ... به عهده بانک مرکزی است. همچنین به موجب بند «ز» ماده (۱۰) همان قانون این بانک اختیار دارد که به هریک از بانک‌های کشور نمایندگی دهد. بر این اساس لازم است کلیه بانک‌هایی که حساب‌های نهادهای موضوع ماده (۱۲) فوق‌الشاره را نگهداری می‌نمایند ابتدا با اداره حسابداری کل و بودجه این بانک قرارداد نمایندگی امضا نمایند.

- بانک‌های عامل پس از افتتاح حساب کماکان باید ۱۰۰ درصد جوه دولتی را به روش تعیین شده به بانک مرکزی منتقل نمایند.

- هنگام افتتاح حساب توسط بانک، دریافت تأییدیه بانک قبلی مبنی بر پرداخت بدهی‌های معوق و تعیین تکلیف بدهی‌ها و تعهدات جاری الزامی است.

- این بخشنامه تا زمان تداوم بند «د» ماده (۱۰) قانون برنامه چهارم توسعه نافذ بوده و چنانچه این ماده قانونی در قوانین بعدی تنفیذ گردد مفاد این بخشنامه به قوت خود باقی است. از تاریخ صدور این بخشنامه، بخشنامه شماره م/۲۰۱۷ مورخ ۱۳۸۵/۸/۲۷ این اداره کان لم یکن می‌شود. چنانچه در قسمت برنامه پنجم توسعه در فوق گفته شد، نحوه تعیین بانک عامل برای دستگاه‌های اجرایی و نهادهای عمومی و شهرداری‌ها باید در چارچوب دستورالعملی مشترک توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران با تصویب شورای پول و اعتبار انجام شود، اما از آنجایی که تاکنون چنین دستورالعملی تهیه و ابلاغ نشده است، مفاد بخشنامه شماره م/۵۳۱۷ مورخ ۱۳۸۶/۱۲/۲۲ در خصوص نحوه نگهداری حساب‌های دولتی از درجه اعتبار خارج است، آن چنان که در بند «۶» بخشنامه نیز تصریح شده است.

۲. جریان‌های ورودی^۱ و جوه بودجه عمومی دولت و چگونگی نگهداری و گزارش‌دهی آن

جریان‌های ورودی بودجه عمومی دولت و جوهی است که دولت در طول سال مالی بودجه براساس مجوزهای قانونی تحت سرفصل‌های منابع بودجه عمومی اقدام به جمع‌آوری از جامعه کرده و آن

را به خزانه کشور واریز می‌کند. در بخش منابع بودجه عمومی دولت، ارقام مربوط به درآمدها، واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای و واگذاری دارایی‌های مالی ثابت می‌شود.

درآمدهای بودجه عمومی دولت شامل درآمدهای مالیاتی، درآمدهای حاصل از مالکیت دولت، درآمدهای حاصل از فروش کالاها و خدمات، درآمدهای حاصل از جرائم و خسارات و درآمدهای متفرقه است. واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای اقلامی مانند منابع حاصل از نفت و فرآورده‌های نفتی و منابع حاصل از فروش اموال منقول و غیرمنقول را دربر می‌گیرد. واگذاری دارایی‌های مالی نیز شامل منابع حاصل از فروش اوراق مشارکت، منابع حاصل از استفاده از تسهیلات خارجی، منابع حاصل از استفاده از موجودی حساب ذخیره ارزی، منابع حاصل از دریافت اصل وام‌ها، منابع حاصل از واگذاری شرکت‌های دولتی و منابع حاصل از واگذاری معادن و طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای است. هریک از ارقام فوق در سطح تفصیلی‌تری به ردیف‌های جزئی‌تری تقسیم می‌شوند که در ادبیات بودجه‌ای به آنها «ردیف‌های درآمدی» می‌گویند. «ردیف‌های درآمدی» در واقع کانال‌های ورودی وجوه عمومی به خزانه دولت و مبنایی برای ارزیابی‌ها و نظارت‌های مالی و محاسباتی است.

در مرحله اجرایی و عملیاتی بودجه، «ردیف‌های درآمدی» تبدیل به واحدهای جزئی‌تری به نام «حساب‌های درآمدی» می‌شود. «حساب‌های درآمدی» در واقع، کانال پولی کردن وجوه ورودی ثبت شده در قانون بودجه از طریق نظام بانکی است. ویژگی بارز حساب‌های درآمدی یک‌طرفه بودن و غیرقابل برداشت بودن وجوه واریز شده به آنهاست. به این معنی که، وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی دارنده حساب‌های درآمدی نزد بانک‌های عامل مجاز به برداشت وجوه واریزی به این حساب‌ها نیستند و بانک‌های عامل موظفند طبق قراردادهای عاملیت و فرآیندهای توافق شده وجوه دریافتی را به حساب‌های تمرکز وجوه خزانه انتقال دهند.

نظام بانکی متشکل از بانک مرکزی و بانک‌های تجاری و تخصصی مسئول ایجاد، نگهداری و تمرکز وجوه درآمد عمومی دولت و انتقال آن به خزانه کشور هستند. از آنجایی که به موجب اصل پنجاه و سوم قانون اساسی «کلیه دریافت‌های دولت در حساب‌های خزانه‌داری کل متمرکز می‌شود»، لذا خزانه‌داری کل کشور نیز مسئول تهیه صورتحساب عملکرد هر سال مالی طبق تقسیمات و عناوین منابع مندرج در قانون بودجه، همراه با صورت گردش نقدی خزانه حاوی صورتحساب دریافت‌های خزانه شامل:

- موجودی اول سال خزانه،

- درآمدهای وصولی سال مالی مربوط،

- سایر منابع تأمین اعتبار،

- واریز پیش‌پرداخت‌های سال‌های قبل (ماده ۱۰۳) قانون محاسبات عمومی کشور، مصوب ۱۳۶۶) است.

از زمان تصویب قانون محاسبات عمومی کشور در سال ۱۳۶۶ تاکنون، ایجاد حساب‌های درآمدی برای وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی توسط خزانه‌داری کل کشور از دو رویه متفاوت پیروی کرده است. تا قبل از برنامه چهارم توسعه اقتصادی (۱۳۸۴-۱۳۸۸) حساب‌های درآمدی عموماً از طریق عقد قرارداد واحدهای دولتی با بانک مرکزی ایجاد می‌شد و بانک مرکزی به تعداد مورد نیاز حساب‌های درآمدی در بانک‌های دولتی برای واحدهای دولتی ایجاد می‌کرد. در چنین رویه‌ای، بانک مرکزی نظارت تقریباً کاملی بر تعداد حساب‌های درآمدی ایجاد شده داشت.

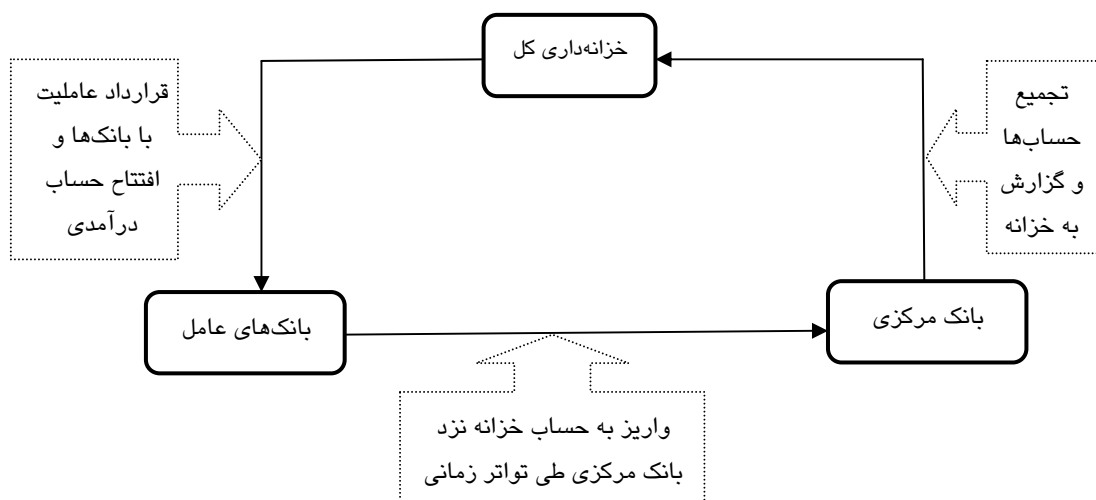
بعد از تصویب برنامه چهارم توسعه و اجرایی شدن بند «د» ماده (۱۰) آن، رویه ایجاد حساب‌های درآمدی تغییر کرد. بدین صورت که خزانه‌داری کل به‌طور مستقیم از طریق عقد قرارداد با بانک‌های دولتی و خصوصی اقدام به افتتاح حساب برای واحدهای دولتی می‌کند. در این رویه بانک مرکزی اطلاع کاملی از تعداد حساب‌های درآمدی واحدهای دولتی نزد بانک‌ها ندارد. نحوه گزارش‌دهی و تمرکز وجوه حساب‌های درآمدی واحدهای دولتی در حساب درآمد عمومی کشور (حساب ۸۰۰۱) نزد بانک مرکزی به شرح زیر است:

- بانک‌های عامل وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی که حساب درآمدی نزد آنها افتتاح شده است، مکلفند براساس شرایط مندرج در قرارداد منعقد شده با خزانه‌داری کل برحسب نوع درآمد و ماهیت واحد دولتی در سررسیدهای روزانه، هفتگی، ۱۵ روزه و یا ماهیانه وجوه درآمد دولتی را به تفکیک هر حساب به حساب‌های خزانه نزد بانک مرکزی انتقال دهند. در انتقال این وجوه مشخص می‌شود که چه وجهی به چه حسابی نزد بانک مرکزی واریز شود. بعد از این انتقال وجوه درآمدی به حساب بانک مرکزی، بانک عامل امکان دسترسی به این وجوه را ندارد.

- بانک مرکزی بعد از وصول وجوه درآمدی از بانک‌های عامل، برحسب درخواست خزانه‌داری کل، گزارش‌های لازم را از وضعیت درآمدهای وصولی تهیه و طبق زمانبندی‌های مورد نظر خزانه‌داری کل گزارش می‌دهد. از آنجا که تعداد حساب‌های درآمدی واحدهای دولتی نزد بانک‌های عامل حدود ۲۰۰۰ حساب است، لذا بانک مرکزی برحسب دستور خزانه با تجمیع و ادغام حساب‌ها در یک حساب، وجوه درآمد عمومی را متمرکز و با پیوست تشریحی برای خزانه‌داری کل ارسال می‌کند. بر مبنای این گزارش بانک مرکزی مشخص می‌شود که عملکرد حساب‌های درآمدی دولت طی دوره‌های مد نظر چگونه بوده است.

شکل ۱ تصویری از فرآیند ایجاد و گزارش‌دهی حساب‌های درآمدی وجوه عمومی دولت را بعد از برنامه چهارم توسعه، به ترتیبی که در فوق به آن اشاره شد، نشان می‌دهد.

شکل ۱. فرآیند ایجاد و گزارش‌دهی حساب‌های درآمدهای غیرنفتی واحدهای دولتی

فرآیند توصیف شده در فوق ناظر بر وصول منابع غیرنفتی بودجه عمومی دولت است. فرآیند وصول درآمدهای حاصل از صادرات نفت خام و میعانات گازی از طریق بانک مرکزی و خزانه‌داری کل و بدون حضور بانک‌های تجاری انجام می‌شود.

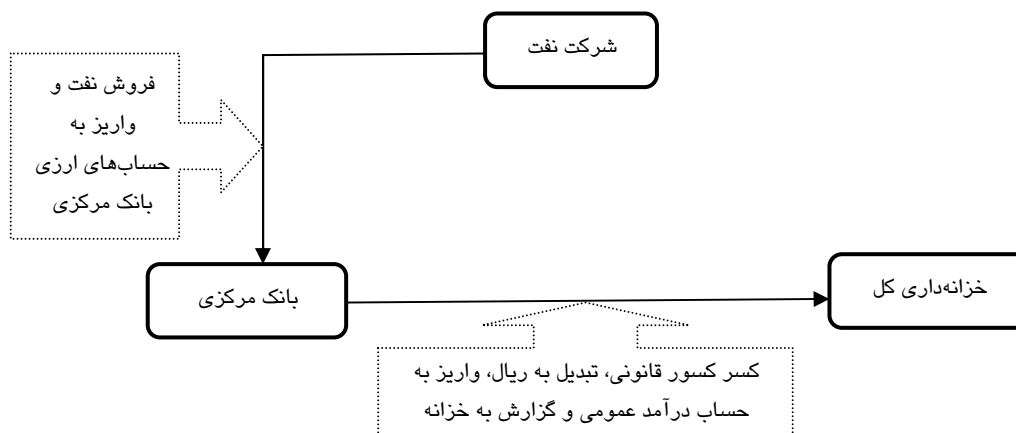
با دستور شرکت ملی نفت ایران و سایر شرکت‌های ذیربط به خریداران نفت، وجوه حاصل از فروش نفت خام و میعانات گازی به حساب‌های ارزی بانک مرکزی نزد بانک‌های خارجی واریز می‌شود. اداره بین‌الملل بانک مرکزی پس واریز درآمدهای ارزی نفتی به حساب‌های بانک مرکزی^۱ طی گزارشی آن را به اداره حسابداری کل بانک مرکزی اعلام می‌کند. اداره حسابداری کل سهم شرکت نفت را به حساب‌های آن شرکت مورد تأیید خزانه‌داری کل در داخل و نیز مورد تأیید خزانه در خارج کشور برای پرداخت به پیمانکاران و سازندگان و عرضه‌کنندگان مواد و تجهیزات مربوط طرف قرارداد واریز می‌نماید. براساس قانون بودجه، اداره حسابداری کل بانک مرکزی وجوه حاصله را هر ماه با کسر ۱۴/۵ درصد سهم وزارت نفت از طریق شرکت‌های تابعه ذیربط (با احتساب بازپرداخت‌های بیع متقابل) و ۲۳ درصد سهم صندوق توسعه ملی، با تبدیل ریالی آن به حساب درآمدی عمومی نزد اداره معاملات ریالی بانک مرکزی واریز می‌نماید. بانک مرکزی بعد از وصول وجوه درآمدی حاصل از فروش نفت خام و میعانات گازی را برحسب درخواست خزانه‌داری کل تهیه و طبق زمان‌بندی‌های مورد نظر خزانه‌داری کل گزارش می‌دهد.

شکل ۲ تصویری از فرآیند ایجاد و گزارش‌دهی حساب‌های وجوه درآمدی حاصل از فروش نفت خام و میعانات گازی را به ترتیبی که در فوق به آن اشاره شد، نشان می‌دهد.

۱. طبق قانون بودجه ۱۳۹۱ کل کشور حساب‌های مورد نظر بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

شکل ۲. فرآیند ایجاد و گزارش‌دهی حساب‌های وجوه درآمدی حاصل از فروش نفت

۳. جریان‌های خروجی^۱ وجوه بودجه عمومی دولت و چگونگی نگهداری و گزارش‌دهی آن

جریان‌های خروجی بودجه عمومی دولت وجوهی است که دولت در طول سال مالی بودجه براساس مجوزهای قانونی تحت سرفصل‌های مصارف بودجه عمومی مصرف می‌کند. در بخش مصارف بودجه عمومی دولت، اقلام مربوط به هزینه‌ها، تملک دارایی‌های سرمایه‌ای و تملک دارایی‌های مالی ثابت می‌شود.

هزینه‌های بودجه عمومی دولت شامل جبران خدمت کارکنان، استفاده از کالاها و خدمات، هزینه‌های اموال و دارایی، یارانه، کمک‌های بلاعوض، رفاه اجتماعی و سایر هزینه‌هاست. تملک دارایی‌های سرمایه‌ای اقلامی مانند ساختمان و سایر مستحقات، ماشین‌آلات و تجهیزات، سایر دارایی‌های ثابت، استفاده از موجودی انبار، اقلام گرانبها، زمین و سایر دارایی‌های تولید نشده را دربر می‌گیرد. تملک دارایی‌های مالی نیز شامل بازپرداخت اصل اوراق مشارکت، بازپرداخت اصل تسهیلات بانکی، تعهدات پرداخت نشده سال‌های قبل، بازپرداخت اصل وام‌های خارجی و تعهدات، سرمایه‌گذاری، کمک‌های فرهنگی و اقتصادی بین‌المللی است. هریک از اقلام فوق در سطح تفصیلی‌تری به ردیف‌های جزئی‌تری تقسیم می‌شوند که در ادبیات بودجه‌ای به آنها «ردیف‌های هزینه‌ای» می‌گویند. «ردیف‌های هزینه‌ای» در واقع کانال‌های خروجی وجوه عمومی از خزانه دولت و مبنایی برای ارزیابی‌ها و نظارت‌های مالی و محاسباتی است.

در مرحله اجرایی و عملیاتی بودجه، «ردیف‌های هزینه‌ای» تبدیل به واحدهای جزئی‌تری به نام «حساب‌های سپرده دولتی» می‌شود. «حساب‌های سپرده دولتی» در واقع، کانال تزریق و بازگشت وجوه ورودی به خزانه از طریق نظام بانکی است. نشئت سپرده‌های دولتی و عدم گزارش‌دهی آن

توسط بانک‌های عامل، اصلی‌ترین عامل اثرگذار وجوه عمومی دولت بر متغیرهای پولی نظیر نقدینگی است.

به‌منظور انجام پرداخت‌های دولت لازم است وجوه جمع‌آوری شده در حساب‌های تمرکز وجوه عمومی نزد بانک مرکزی به میزان مورد نیاز به حساب‌های سپرده دولتی نزد بانک‌های عامل انتقال داده شود. حساب‌های سپرده دولتی نزد نظام بانکی به دو گروه تقسیم می‌شود. گروه نخست، حساب‌هایی است که نزد بانک مرکزی ایجاد شده است و نگهداری و گزارش‌دهی آنها به‌عهده بانک مرکزی است. این گروه از حساب‌ها که تعداد آن زیاد نیست و محدود به چند وزارتخانه و مؤسسه دولتی می‌شود، رابطه اثرگذاری بر متغیرهای پولی ندارد، چون هم میزان آن کم است و هم کارکرد آنها به‌گونه‌ای که فاصله زمانی میان واریز به حساب و هزینه‌کرد آن (خروج از حساب) کوتاه بوده و در نتیجه میزان رسوب آن در حساب‌های بانک مرکزی اندک است.

گونه دوم حساب‌های سپرده دولتی نزد نظام بانکی مربوط به حساب‌هایی است که نزد بانک‌های دولتی و خصوصی افتتاح شده است و نگهداری و گزارش‌دهی آنها به‌عهده بانک‌های عامل است. نحوه واریز وجوه به این حساب‌ها و نگهداری آنها به‌شرح زیر است:

- کمیته تخصیص اعتبارات بودجه عمومی دولت دستور تخصیص وجوه به واحد دولتی را به خزانه‌داری کل ارسال می‌کند.

- خزانه‌داری کل براساس دستور کمیته تخصیص، مبلغ و شماره حساب یا حساب‌هایی که باید وجه به آنها واریز شود را به بانک مرکزی اعلام می‌کند.

- بانک مرکزی بر مبنای دستور پرداخت خزانه، وجوه لازم را از حساب تمرکز وجوه درآمد عمومی برداشت کرده و به حساب بانک عامل نزد اداره معاملات ریالی بانک مرکزی واریز می‌کند.

- بانک عامل پس از وصول وجوه از بانک مرکزی و براساس دستور خزانه به حساب یا حساب‌های مد نظر خزانه تخصیص می‌دهد. در این مرحله وجوه واریزی به‌عنوان سپرده دولتی نزد بانک عامل ثبت می‌شود.

- به‌موجب ماده (۷۶) قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱۳۶۶، برداشت از حساب‌های سپرده دولتی برای وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی با امضای مشترک ذیحساب و یا مقام مجاز از طرف او و حداقل یک نفر دیگر از مقامات مسئول و مجاز دستگاه مربوط به معرفی خزانه و یا نمایندگی خزانه در استان به‌عمل خواهد آمد و کلیه پرداخت‌های دستگاه‌های نامبرده منحصراً از طریق حساب‌های بانکی مذکور مجاز خواهد بود. بنابراین با دستور واحد دولتی صاحب حساب به ترتیبی که گفته شد، بانک عامل وجه مد نظر را از حساب سپرده دولتی خارج و به حساب ذینفع خصوصی واریز می‌کند. از این مرحله به بعد وجوه واریزی به‌عنوان سپرده غیردولتی نزد نظام

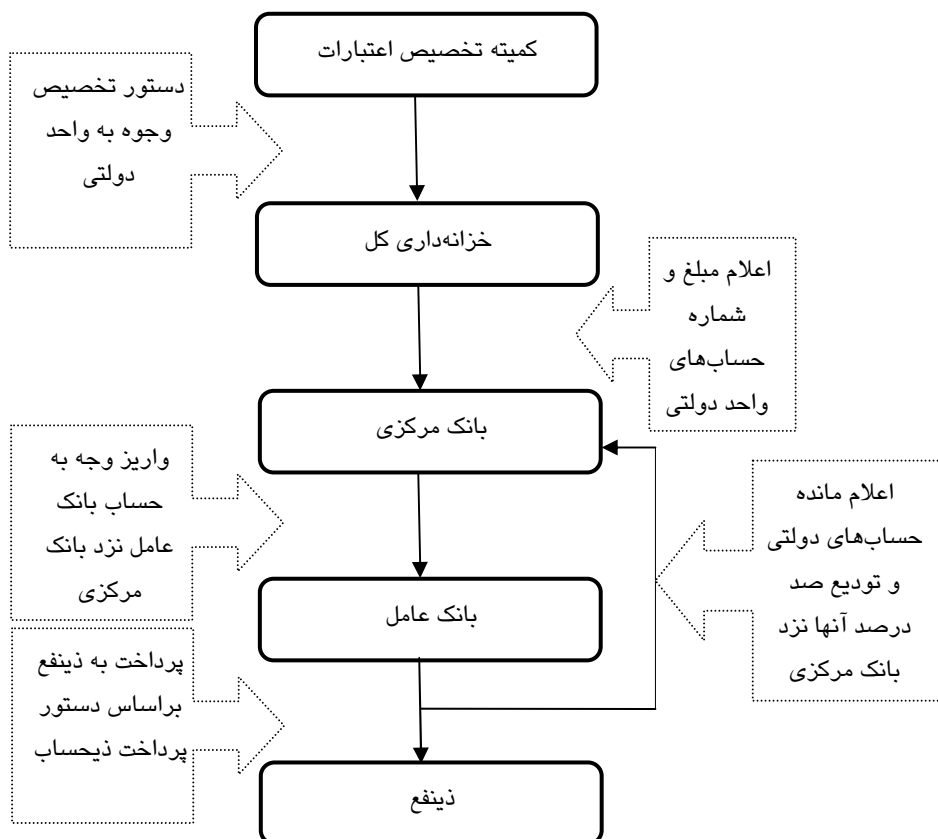
بانکی شناخته می‌شود.

- براساس بند «۴» بخشنامه شماره مب/۵۳۱۷ مورخ ۱۳۸۶/۱۲/۲۲ بانک مرکزی که به موجب آن بانک‌های عامل باید ۱۰۰ درصد وجوه دولتی را به روش تعیین شده به بانک مرکزی منتقل کنند، بانک‌های عامل موظفند تا ساعت ۱۴ هر روز آمار روز قبل مانده حساب‌های دولتی را به بانک مرکزی اعلام کنند. با اعلام بانک‌های عامل، عملیات حسابداری زیر در ادارات معاملات ریالی و حسابداری کل و بودجه بانک مرکزی صورت می‌گیرد:

در صورتی که مانده حساب‌های دولتی نزد بانک عامل افزایش یافته باشد، حساب بانک عامل نزد بانک مرکزی بدهکار (برداشت) و حساب سپرده دولتی نزد بانک‌ها بستانکار (واریز) می‌شود. اما اگر مانده حساب یا حساب‌های دولتی نزد بانک عامل کاهش یافته باشد، حساب سپرده دولتی نزد بانک‌های بدهکار (برداشت) و حساب بانک عامل نزد بانک مرکزی بستانکار (واریز) می‌شود.

شکل ۳ تصویری از فرآیند تخصیص و پرداخت وجوه عمومی دولت را بعد از برنامه چهارم توسعه، به ترتیبی که در فوق به آن اشاره شد، نشان می‌دهد.

شکل ۳. فرآیند تخصیص و پرداخت وجوه عمومی دولت

۴. کانال‌های ارتباطی حساب‌های مالی و حساب‌های پولی و نحوه اثرگذاری آنها بر یکدیگر

۴-۱. حساب‌های پولی و پایه پولی

آمارهای پولی شامل داده‌های انباره^۱ و روانه^۲ مرتبط با دارایی‌های غیرمالی و دارایی‌ها و بدهی‌های مالی کلیه واحدهای نهادی در بخش مؤسسات مالی است. بخش مؤسسات مالی شامل بانک مرکزی، سایر مؤسسات سپرده‌پذیر و سایر مؤسسات مالی (شرکت‌های بیمه، شرکت‌های سرمایه‌گذاری، صندوق‌های بازنشستگی و...) است. آمارهای پولی در سه سطح تهیه می‌گردند: دارایی‌ها و بدهی‌های بانک مرکزی، دارایی‌ها و بدهی‌های سیستم بانکی شامل بانک مرکزی و بانک‌های و آمارهای سیستم بانکی و مؤسسات مالی غیربانکی.^۴

حساب‌های پولی در میان چهارگانه حساب‌های اقتصادی^۵ اهمیت زیادی دارد. زیرا تغییر در نقدینگی می‌تواند تأثیر زیادی بر میزان هزینه‌ها، تولید، اشتغال و سطح قیمت‌ها در اقتصاد داشته باشد. در واقع، تغییر در میزان عرضه پول یکی از مهمترین ابزارهای سیاستی است که از طریق آن مقامات اقتصادی می‌توانند تحولات کلان اقتصادی را تحت تأثیر قرار دهند. در میان حساب‌های پولی، ترانزنامه بانک مرکزی به دلیل نمایش پایه پولی و چگونگی اعمال سیاست پولی توسط بانک مرکزی از اهمیت زیادی برخوردار است.

پایه پولی^۶ یا پول پر قدرت^۷ دو بخش منابع و مصارف دارد. سمت مصارف پایه پولی بدهی بانک مرکزی به صورت اسکناس و مصکوک در دست مردم و بانک‌ها، سپرده‌های بانک‌ها و اوراق مشارکت بانک مرکزی است. پشتوانه این بدهی سمت منابع پایه پولی است که دارایی‌های خارجی و داخلی بانک مرکزی را شامل می‌شود. از آنجا که پایه پولی باید همواره در تعادل باشد، افزایش منابع آن به معنی افزایش بدهی‌های بانک مرکزی به صورت اسکناس و مصکوک در دست مردم و بانک‌ها و سپرده‌های بانک‌هاست، که این خود به معنای افزایش عرضه پول در جامعه یا همان افزایش نقدینگی است.

نقدینگی که از دو جزء پول (اسکناس و مصکوک و سپرده‌های دیداری) و شبه پول (سپرده‌های غیردیداری یا مدت‌دار) تشکیل شده است، از متغیرهای مهم حساب‌های پولی است که بر تورم و تشدید

1. Stock

2. Flow

3. Monetary Survey

4. Financial Survey

۵. نظام حساب‌های ملی، آمارهای مالی دولت (حساب‌های مالی)، تراز پرداخت‌ها و آمارهای پولی (حساب‌های پولی) مجموعه‌ای چهارگانه از حساب‌های اقتصادی است که اطلاعات چهار بخش واقعی، دولت، خارجی و پولی را ارائه می‌کنند.

6. Monetary Base

7. High-Powered Money

آن اثر تعیین‌کننده‌ای دارد. پایه پولی و ضریب فزاینده نقدینگی دو متغیر کلیدی تعیین‌کننده نقدینگی هستند. ضریب فزاینده نقدینگی که قدرت خلق پول توسط نظام بانکی است، از متغیرهایی مانند نسبت اسکناس و مصکوک در دست اشخاص به کل سپرده‌ها، نسبت سپرده‌های قانونی به کل سپرده‌ها و نسبت ذخایر اضافی به کل سپرده‌ها متأثر می‌شود. مطالب فوق را می‌توان به صورت زیر نشان داد:

پایه پولی \times ضریب فزاینده نقدینگی = نقدینگی = پول (اسکناس و مصکوک و سپرده‌های

دیداری) + شبه پول (سپرده‌های غیردیداری یا مدت‌دار)

بخش منابع پایه پولی که همان دارایی‌های خارجی و داخلی بانک مرکزی است، تعیین‌کننده نقدینگی است. اجزای منابع پایه پولی عبارتند از: خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی، خالص مطالبات از بخش دولتی، مطالبات از بانک‌ها، خالص سایر اقلام.

خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی از تفاضل دارایی‌های خارجی بانک مرکزی (شامل ارز، طلا، سهمیه و سهام ایران در سازمان‌های بین‌المللی، اوراق بهادار غیر از سهام و وام به خارج و...) و بدهی‌های ارزی بانک مرکزی (شامل وام از خارج، فروش اوراق قرضه و صکوک ارزی در بازارهای بین‌المللی و...) به دست می‌آید. افزایش خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی (که می‌تواند ناشی از افزایش دارایی‌های خارجی و یا کاهش بدهی‌های ارزی باشد) موجب افزایش منابع پایه پولی و در نتیجه افزایش نقدینگی خواهد شد.

خالص مطالبات از بخش دولتی از کسر اوراق بهادار دولتی و وام‌های پرداختی به دولت و مؤسسات و شرکت‌های دولتی از سپرده‌های دیداری دولت و مؤسسات و شرکت‌ها دولتی نزد بانک مرکزی و سرمایه بانک مرکزی که متعلق به دولت است، به دست می‌آید. افزایش خالص مطالبات از بخش دولتی موجب افزایش پایه پولی و در نتیجه نقدینگی می‌شود.

مطالبات از بانک‌ها شامل وام‌ها و اعتبارات پرداختی به بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی است. پرداخت وام و اعتبار بیشتر به بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی موجب افزایش پایه پولی و در نتیجه نقدینگی می‌شود، جدول ۱ شکل خلاصه‌ای از پایه پولی را نشان می‌دهد.

جدول ۱. پایه پولی

منابع	مصارف
۱. خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی	۱. اسکناس و مصکوک در دست مردم و بانک‌ها
۲. خالص مطالبات از بخش دولتی	۲. سپرده‌های قانونی بانک‌ها
۳. مطالبات از بانک‌ها	۳. سپرده‌های آزاد بانک‌ها
۴. خالص سایر اقلام	۴. سایر اقلام
خالص دارایی‌های بانک مرکزی (پایه پولی)	بدهی‌های بانک مرکزی

۲-۴. رابطه حساب پولی و وجوه عمومی دولت: بانک مرکزی

چنانچه در قسمت قبل بیان شد، یکی از اقلام ترانزنامه بانک مرکزی (پایه پولی) خالص بدهی دولت به بانک مرکزی است که از اقلام زیر تشکیل شده است:

خالص بدهی دولت به بانک مرکزی = وام و اعتبار پرداختی به دولت (پس از کسر بدهی‌های مسدود شده در پشتوانه اسکناس) + اوراق بهادار دولتی - سپرده‌های دولت نزد بانک مرکزی - سرمایه بانک مرکزی

همچنان‌که گفته شد، وجوه بودجه عمومی دولت در دو شکل «حساب‌های درآمدی» با ماهیت غیرقابل برداشت و یک‌طرفه و «حساب سپرده‌های دولتی» با ماهیت سپرده دیداری و قابل انتقال در حساب‌های نظام بانکی ثبت می‌شود. «حساب‌های درآمدی» در شبکه بانکی جمع‌آوری و به حساب خزانه نزد بانک مرکزی منتقل می‌شود. از این‌رو موجودی خزانه نزد بانک مرکزی در حساب تمرکز وجوه عمومی به‌عنوان بخشی از سپرده دولت نزد بانک مرکزی ثبت و به‌دلیل ماهیت قابل انتقال بودن آن نزد بانک مرکزی در ترانزنامه بانک مرکزی به‌عنوان سپرده دیداری دولت درج می‌شود.

از طرف دیگر، براساس بخشنامه شماره مپ/۵۳۱۷ مورخ ۱۳۸۶/۱۲/۲۲ بانک مرکزی، بانک‌های عامل موظفند ۱۰۰ درصد وجوه دولتی را که نزد آنها سپرده‌گذاری شده است هر روز نزد بانک مرکزی تودیع کنند. این سپرده‌ها تحت عنوان حساب سپرده دولتی نزد بانک‌ها در حساب‌های بانک مرکزی و به‌عنوان سپرده دیداری دولت درج می‌شود. از این‌رو، سپرده دیداری دولت نزد بانک مرکزی از جمع حساب تمرکز وجوه درآمد عمومی نزد بانک مرکزی، سپرده دیداری دولت نزد بانک مرکزی و حساب سپرده دولتی نزد بانک‌ها تشکیل می‌شود.

با فرض ثابت بودن وام و اعتبار پرداختی به دولت (پس از کسر بدهی‌های مسدود شده در پشتوانه اسکناس)، اوراق بهادار دولتی و سرمایه بانک مرکزی طی یک دوره مالی (ماهانه، فصلی یا سالانه)، تغییرات مانده سپرده دیداری دولت نزد بانک مرکزی که خود از تغییرات اجزای آن ناشی می‌شود، موجب تغییر خالص بدهی دولت به بانک مرکزی و در نتیجه تغییر پایه پولی و نقدینگی خواهد شد. به‌عنوان مثال، اگر در پایان اسفندماه سال ۱۳۸۹، سپرده‌های دولت نزد بانک مرکزی به‌دلیل عدم تخصیص و مصرف آن نسبت به اسفندماه سال قبل از آن افزایش یابد و سایر اجزای خالص بدهی دولت به بانک مرکزی تغییری نکرده باشد، در پایان سال ۱۳۸۹ خالص بدهی دولت به بانک مرکزی نسبت به سال ۱۳۸۸ کاهش و در نتیجه به‌عنوان یک عامل کاهشنده در پایه پولی و نقدینگی اثر خواهد گذاشت.

۳-۴. رابطه حساب پولی و وجوه عمومی دولت: بانکها

وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی نزد بانکها دو نوع حساب «درآمدی» و «سپرده‌ای» دارند. «حساب‌های درآمدی» با ماهیت غیرقابل برداشت و یک‌طرفه و «حساب سپرده‌های دولتی» با ماهیت سپرده دیداری و قابل انتقال در حساب‌های نظام بانکی ثبت می‌شود. با توجه به یک‌طرفه بودن حساب‌های درآمدی واحدهای دولتی، بانکها طی مدتی که موجودی این حساب‌ها به حساب خزانه نزد بانک مرکزی منتقل می‌شود، نمی‌توانند هیچ استفاده‌ای از این حساب‌ها بکنند و میزان موجودی آنها تأثیری بر مانده سپرده‌های دولتی نزد آنها ندارد. از این نظر، می‌توان گفت که حساب‌های درآمدی واحدهای دولتی نزد بانکهای دولتی تأثیری بر متغیرهای پولی ندارد.

سپرده‌های دولتی نزد بانکهای متغیر تأثیرگذار وجوه بودجه عمومی دولت بر متغیرهای پولی است. طبق بخشنامه شماره مپ/۵۳۱۷ مورخ ۱۳۸۶/۱۲/۲۲ بانک مرکزی، بانکهای عامل موظفند ۱۰۰ درصد وجوه دولتی را که نزد آنها سپرده‌گذاری شده است هر روز نزد بانک مرکزی تودیع کنند. اگر بانکها به‌طور کامل این دستورالعمل را رعایت کنند، روال اثرگذاری سپرده‌های دولتی بر متغیرهای پولی از طریق همان کانال بانک مرکزی صورت می‌گیرد، اما در عمل، به دلیل رسوب سپرده‌های دولتی نزد بانکها، اثرگذاری آنها بر متغیرهای پولی به روش دیگری غیر از کانال بانک مرکزی نیز رخ می‌دهد.

سپرده‌های دولتی به دو روش نزد بانکها رسوب می‌کند. روش اول، منظور کردن سپرده‌های دولتی به‌عنوان سپرده‌های غیردولتی، روش دوم، عدم گزارش‌دهی و تودیع مانده سپرده‌ها نزد بانک مرکزی طبق مفاد بخشنامه بانک مرکزی.

همچنان‌که گفته شد، از سال ۱۳۸۴ با اجرایی شدن بند «د» ماده (۱۰) برنامه چهارم توسعه، خزانه‌داری کل به‌طور مستقیم از طریق عقد قرارداد با بانکهای دولتی و خصوصی اقدام به افتتاح حساب برای واحدهای دولتی می‌کند. در این رویه بانک مرکزی اطلاع کاملی از تعداد حساب‌های سپرده‌ای واحدهای دولتی نزد بانکها ندارد و روشی برای کنترل آن توسط بانک مرکزی طراحی نشده است. لذا اگر بانک گزارشی از نوع و ماهیت حساب‌های دولتی نزد خود به بانک مرکزی ارائه ندهد بانک مرکزی بجز بازرسی‌های حضوری راهی برای پی بردن به این حساب‌ها ندارد. از این رو به دلیل گستردگی دستگاه‌های دولتی و شعب بانکهای دولتی و خصوصی در سراسر کشور، بخشی از حساب‌های دولتی به بانک مرکزی گزارش نمی‌شود و بدین ترتیب این بخش از وجوه بودجه عمومی دولت به‌عنوان سپرده غیردولتی نزد بانکها رسوب می‌کند.

از سوی دیگر، به دلیل فقدان شبکه‌های برخط^۱ میان خزانه‌داری کل، بانک مرکزی و بانکها امکان کنترل غیرحضوری بانک مرکزی بر گردش وجوه سپرده‌های دولتی در بانکها وجود ندارد و در نتیجه بجز گزارش خود بانکها این امکان کنترلی برای بانک مرکزی وجود ندارد که ارزیابی دقیقی از میزان مصرف وجوه دولتی تخصیص داده شده به بانکها بدست آورد. به بیانی دیگر، روشی نظام‌مند برای تعیین درستی گزارش بانکها از میزان مانده وجوه دولتی نزد آنها وجود ندارد و از آنجا که بانکها به‌طور ذاتی تمایل دارند وضعیت منابع خود را همواره در حالت مثبت قرار دهند، لذا می‌توان گفت بدین ترتیب بخش دیگری از وجوه بودجه عمومی دولت نزد بانکها رسوب می‌کند و به‌عنوان منابع غیردولتی مورد استفاده بانکها قرار می‌گیرد.

رسوب وجوه بودجه عمومی دولت نزد بانک و منظور کردن آن به‌عنوان منابع بانک و به‌کارگیری آن در فرآیند پرداخت تسهیلات از دو کانال بر متغیرهای پولی اثر خواهد داشت.

نخست، براساس دستورالعمل آمارهای پولی و مالی^۲ صندوق بین‌المللی پول^۳ ویرایش ۲۰۰۰، معمولاً سپرده‌های دولتی از کل‌های پولی^۴ خارج می‌شود. توجیه این امر پایه تجربی دارد. بدین معنا که در برخی کشورها، سپرده‌های دولتی به‌علت ماهیت منحصر به فرد محدودیت‌های بودجه‌ای دولت، تصمیم‌های هزینه‌ای و روش‌های مدیریت وجوه نقد، به‌مانند سپرده‌های غیردولتی به تغییرات متغیرهای کلان (مانند تغییرات در فعالیت‌های اقتصادی، نرخ بهره، نرخ ارز و جز اینها) واکنش نشان نمی‌دهند. خارج کردن سپرده‌های دولتی از تعریف پول در مفهوم وسیع (نقدینگی)^۵ براساس رویکرد تحلیلی فرمول‌بندی سیاست پولی و مالی قابل توجیه است. عنصر اصلی چنین فرمول‌بندی‌هایی بر مقدار تأمین مالی دولت از طریق شبکه بانکی یا همان میزان خالص مطالبات شبکه بانکی از دولت (مطالبات از دولت منهای سپرده‌های دولت) متمرکز است.^۶ بر این مبنا، منظور کردن سپرده‌های دولتی به‌عنوان سپرده‌های غیردولتی و عدم گزارش آن به بانک مرکزی موجب ایجاد تفاوت میان نقدینگی واقعی و نقدینگی محاسباتی توسط بانک مرکزی که ملاک تصمیم‌گیری سیاستگذار پولی است، می‌شود. چنین تفاوتی در عمل موجب انحراف در دستیابی به اهداف پولی می‌شود.

دوم، به‌کارگیری وجوه دولتی گزارش نشده به بانک مرکزی در فرآیند پرداخت تسهیلات توسط شبکه بانکی موجب ایجاد تفاوت میان ضریب فزاینده نقدینگی واقعی و ضریب فزاینده

1. Online

2. Monetary and Financial Statistics Manual (MFS)

3. International Monetary Fund (IMF)

4. Monetary Aggregates

کل‌های پولی عبارتند از کلیه بدهی‌های سیستم بانکی (شامل بانک مرکزی و مؤسسات سپرده‌پذیر مانند بانکها) به اشخاص حقیقی و حقوقی در پایان یک دوره مالی.

5. Broad money

6. IMF, Monetary and Financial Statistics Manual, paragraph 320, 2000, p. 63-64.

نقدینگی محاسباتی توسط بانک مرکزی می‌شود و در نتیجه قدرت وام‌دهی واقعی بانکها بیش از آنچه که بانک مرکزی می‌پندارد خواهد بود و این خود به‌مانند کانال نخست، موجب انحراف در دستیابی به اهداف پولی می‌شود.

برآیند اثرگذاری دو کانال فوق بر متغیرهای پولی و بی‌اثر کردن اقدامات و ابزارهای سیاستگذار پولی، وابسته به میزان رسوب و جوه دولتی نزد بانکها به‌دلیل عدم گزارش به بانک مرکزی دارد. طبیعی است با گسترش حساب سپرده‌های دولتی نزد بانکها و گسترش و تنوع بانکها در نگهداری سپرده‌های دولتی و رسوب و جوه بودجه عمومی دولت نزد شبکه بانکی، میزان بی‌اثر شدن اقدامات سیاستی بانک مرکزی در کنترل نقدینگی بیشتر خواهد شد.

۵. مشکلات و ضعف‌های نظام فعلی مدیریت جوه بودجه عمومی دولت

نظام فعلی مدیریت جوه بودجه عمومی دولت به‌مانند هر نظام دیگری، متأثر از قوانین و مقررات مرتبط، شیوه‌های اجرایی و بسترهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری حاکم بر آن است. از این رو مشکلات و ضعف‌های موجود نیز ناشی از ضعف‌های قانونی و اجرایی و کاستی‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری است. بر این اساس مهمترین مشکلات و ضعف‌های نظام فعلی مدیریت جوه بودجه عمومی دولت را می‌توان چنین برشمرد.

۵-۱. مشکلات ناشی از ضعف‌های قانونی

به‌موجب قانون پولی و بانکی کشور، بانک مرکزی به‌عنوان بانکدار دولت، موظف به نگهداری حساب‌های وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و همچنین انجام کلیه عملیات بانکی آنها در داخل و خارج از کشور می‌باشد. از سوی دیگر به‌موجب همان قانون، وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی مکلفند وجوهی را که در اختیار دارند منحصراً نزد بانک مرکزی نگهداری نمایند و کلیه عملیات بانکی خود را منحصراً توسط بانک مرکزی انجام دهند و اطلاعاتی که بانک مرکزی در انجام وظایف خود از آنها بخواهد، در اختیار آن بگذارند. همچنین به‌موجب ماده (۱۰) همان قانون، بانک مرکزی اختیار دارد که به هریک از بانک‌های کشور نمایندگی دهد. بانکها نیز به‌موجب قانون و قرارداد عاملیتی که با بانک مرکزی در این زمینه منعقد می‌کنند، موظف به ارائه گزارش کامل درخصوص وظایف تفویض شده به آنها هستند، اما به‌موجب ماده (۷۶) قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱۳۶۶ و بند «د» ماده (۱۰) قانون برنامه چهارم توسعه، برای وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی حسب مورد از طرف خزانه و یا نمایندگی خزانه در استان‌ها در بانکها به تعداد مورد نیاز حساب‌های بانکی برای

پرداخت‌های مربوط افتتاح خواهد شد. در واقع با چنین حکمی، بانک مرکزی از چرخه افتتاح حساب برای واحدهای دولتی خارج شده و اطلاعات حساب‌های دولتی را باید بر مبنای گزارش بانک‌ها قرار دهد. وجود چنین وضعی در قوانین موجب شده است که بانک مرکزی اطلاعات جامع و کاملی از حساب‌های دولتی نداشته باشد و همین امر میزان کنترل و نظارت بانک مرکزی بر گردش وجوه بودجه عمومی دولت که نزد بانک‌هاست را کاهش داده و میزان رسوب وجوه دولتی در حساب‌های غیردولتی را افزایش می‌دهد.

علاوه بر آن، عدم وجود مقررات شفاف در زمینه نحوه افتتاح حساب و نگهداری حساب‌های دولتی منجر به عملکرد سلیقه‌ای بانک‌ها و افتتاح حساب‌های متعدد در بانک‌های مختلف شده است.

۲-۵. مشکلات ناشی از ضعف‌های اجرایی

به موجب بند «۳» بخشنامه شماره م/۵۳۱۷ مورخ ۱۳۸۶/۱۲/۲۲ بانک مرکزی، لازم است کلیه بانک‌هایی که حساب‌های وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی را نگهداری می‌نمایند ابتدا با اداره حسابداری کل و بودجه بانک مرکزی قرارداد نمایندگی امضا نمایند. عدم انعقاد چنین قراردادی توسط برخی از بانک‌ها، موجب عدم ایفای تعهدات قانونی آنها در قبال بانک مرکزی شده است. چنین امری موجب ضعف شیوه اجرایی در گزارش‌دهی بانک‌ها به بانک مرکزی شده است. علاوه بر آن، کاستی‌هایی در گزارش‌دهی خزانه‌داری کل به بانک مرکزی در رابطه با افتتاح حساب برای وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی در بانک‌ها وجود دارد که خود موجب تضعیف شیوه اجرایی قوانین و مقررات موجود شده است.

۳-۵. مشکلات ناشی از کاستی‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری

با توجه به گستردگی دستگاه‌های دولتی و همچنین گستردگی و تعدد بانک‌ها و شعب آنها در سراسر کشور، بسترهای سخت‌افزاری موجود کشور قابلیت برقراری شبکه برخط میان خزانه‌داری کل، بانک مرکزی و بانک‌ها در حوزه حساب‌های دولتی را ندارد. چنین کاستی در بسترهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری موجب شده است که تعداد و مبلغ سپرده‌های دولتی نزد بانک‌ها از شفافیت لازم برخوردار نباشد. فقدان شبکه برخط میان بانک مرکزی و بانک‌ها موجب شده است بانک مرکزی اطلاع کاملی از میزان وجوه حساب‌های دولتی که در پایان هر روز باید به صورت ۱۰۰ درصد نزد آن بانک تودیع شود، نداشته باشد.

پیشنهادهای

به منظور رفع کاستی‌ها و مشکلات نظام فعلی گردش وجوه بودجه عمومی دولت و کاهش آثار منفی آن بر سیاست‌ها و متغیرهای پولی پیشنهاد می‌شود اقدامات زیر صورت گیرد:

الف) اقدامات کوتاه‌مدت

۱. تشکیل کارگروهی از خزانه‌داری کل کشور، بانک مرکزی و بانک‌های عامل به منظور شناسایی حساب‌های دولتی نزد بانک‌ها و ایجاد سامانه جامع اطلاعاتی از حساب‌های دولتی نزد بانک‌ها در بانک مرکزی به منظور تسریع در اخذ اطلاعات،
۲. الزام بانک‌های عامل نگهدارنده حساب‌های دولتی شناسایی شده در بند «۱» به عقد قرارداد نمایندگی با اداره حسابداری کل و بودجه بانک مرکزی،
۳. برقراری بازرسی‌های از پیش تعیین نشده از بانک‌های عامل نگهدارنده حساب‌های دولتی شناسایی شده در بند «۱» در خصوص نحوه گزارش‌دهی تعداد و مانده حساب‌های دولتی به بانک مرکزی،
۴. اتخاذ تدابیر و اعمال محدودیت‌های تنبیهی مؤثر برای بانک‌هایی که ضوابط و مقررات گزارش‌دهی وجوه عمومی به بانک مرکزی را رعایت نمی‌کنند. به منظور دارا بودن ضمانت اجرایی، اقدامات تنبیهی باید به گونه‌ای تأثیرگذار باشد که بانک ذیربط در اسرع وقت نسبت به اصلاح امور اقدام نماید.

ب) اقدامات بلندمدت

۱. تهیه و تدوین مقررات لازم برای افتتاح، نگهداری و گزارش‌دهی حساب‌های دولتی نزد بانک مرکزی و بانک‌ها با همکاری وزارت امور اقتصادی و دارایی (خزانه‌داری کل کشور) و بانک مرکزی در یک قانون مستقل یا ضمن اصلاح قانون برنامه، بودجه و محاسبات،
۲. تبدیل شیوه نگهداری حساب‌های دولتی از شیوه سنتی به شیوه الکترونیکی،
۳. فراهم کردن بسترهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری برای ایجاد شبکه برخط حساب‌های دولتی میان خزانه‌داری کل، بانک مرکزی و بانک‌های عامل که قرارداد نمایندگی با بانک مرکزی دارند.

پیوست‌ها

پیوست ۱ - آیین‌نامه تمرکز وجوه درآمد و سپرده موضوع ماده (۴۳) قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱/۶/۱۳۶۶، تاریخ صدور: ۲۶ آبان‌ماه ۱۳۶۶، ارگان صادرکننده: وزارت امور اقتصادی و دارایی

ماده (۱)

برای وصول انواع درآمدها اعم از عمومی، اختصاصی منظور در بودجه کل کشور و همچنین درآمدهای شرکت‌های دولتی به تعداد لازم حساب تمرکز وجوه با رعایت ماده (۱۲۴) قانون محاسبات عمومی کشور نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و عنداللزوم حساب‌های رابط نزد شعب سایر بانک‌های دولتی که از طرف بانک مذکور نمایندگی داشته باشند افتتاح می‌گردد. موجودی حساب‌های رابط مذکور با رعایت مقررات به ترتیبی که خزانه تعیین می‌نماید به حساب‌های تمرکز درآمد مربوط انتقال داده می‌شود. درآمدهای مذکور در این ماده به ترتیب زیر به حساب‌های مربوط منتقل می‌گردد:

- الف) وجوه متمرکز در حساب‌های تمرکز وجوه درآمد عمومی به حساب درآمد عمومی کشور،
- ب) وجوه متمرکز در حساب‌های تمرکز وجوه درآمد اختصاصی در حدود بودجه مصوب و با درخواست ذیحساب به حساب‌های زیربط،
- ج) وجوه متمرکز در حساب‌های تمرکز وجوه درآمد شرکت‌های دولتی در حدود بودجه مصوب و با درخواست ذیحساب هر شرکت به حساب پرداخت شرکت،
- تبصره «۱» - در مواردی که شرکت‌های دولتی به موجب قانون مکلف به وصول و ایصال قسمتی از درآمدهای عمومی می‌باشند خزانه مجاز است در موارد لزوم رأساً نسبت به انتقال وجوه درآمدهای مذکور به حساب درآمد عمومی کشور اقدام نماید.
- تبصره «۲» - حساب‌های رابط موضوع این ماده در استان‌ها به پیشنهاد نمایندگی خزانه نیز قابل افتتاح خواهد بود.

ماده (۲)

در مواردی که مرکز شرکت دولتی در مرکز استان و یا در شهرستان غیر از مرکز استان باشد و یا شعب شرکت‌های دولتی در شهرستان‌ها مجاز باشند از درآمد وصولی خود استفاده نماید به تعداد

لازم حساب تمرکز وجوه درآمد برای شرکت یا شعبه شرکت به وسیله خزانه دار کل کشور یا مقام مجاز از طرف او در یکی از شعب بانک ملی ایران در صورت داشتن نمایندگی از طرف بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و در صورتی که شعبه بانک ملی ایران در محل موجود نباشد در شعبه یکی دیگر از بانک‌های دولتی که از طرف بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نمایندگی داشته باشد افتتاح می‌شود تا درآمدهای وصولی صرفاً به حساب مزبور منتقل گردد. استفاده از حساب مذکور با امضای مشترک دو نفر از مقامات خزانه داری کل که کارمند رسمی دولت باشند به معرفی خزانه دار کل کشور و در غیاب او مقامی که طبق حکم وزیر امور اقتصادی و دارایی موقتاً عهده دار انجام وظایف او می‌باشد به عمل خواهد آمد. مقامات مجاز از طرف خزانه دار کل کشور وجوه مورد نیاز را از موجودی این حساب در حدود بودجه مصوب شرکت براساس درخواست ذیحساب شرکت به حساب پرداخت شرکت یا شعبه شرکت منتقل می‌نمایند.

تبصره «۱» - اجرای مفاد (۱ و ۲) این آیین‌نامه با رعایت تبصره ماده (۳۹) قانون محاسبات عمومی کشور خواهد بود.

تبصره «۲» - مقامات مجاز از طرف خزانه دار کل کشور در شهرستان‌ها باید خلاصه حساب ماهیانه دریافت و پرداخت حساب مربوط را حسب مورد به خزانه یا نمایندگی خزانه ارسال دارند.

ماده (۳)

در مورد حساب‌های بانکی موضوع این آیین‌نامه بانک‌های ذیربط در صورت درخواست خزانه و یا نمایندگی خزانه مدارک و صورتحساب‌های بانکی را در دو نسخه تهیه می‌نمایند که در مورد حساب‌های تمرکز وجوه نسخه اضافی را برای وزارتخانه یا مؤسسه و یا شرکت دولتی ذیربط و در مورد حساب‌های رابط حسب مورد به خزانه و یا نمایندگی خزانه ارسال خواهند داشت.

ماده (۴)

وصول و ایصال درآمدهای مالیاتی به حساب‌های خزانه در مرکز و استان‌ها طبق دستورالعمل‌های مربوط خواهد بود.

ماده (۵)

حساب‌های موجود که قبل از تصویب قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱۳۶۶/۶/۱ برای تمرکز وجوه درآمد وزارتخانه‌ها یا مؤسسات دولتی و یا شرکت‌های دولتی افتتاح شده است با

رعایت قانون مذکور و به تشخیص خزانه‌دار کل یا مقام مجاز از طرف او کماکان قابل استفاده خواهد بود.

ماده (۶)

برای دریافت وجوه سپرده یا وجه‌الضمان و یا وثیقه و یا نظایر آن برای هر وزارتخانه یا مؤسسه و یا شرکت دولتی در مرکز حساب مخصوصی توسط خزانه در بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و یا شعب سایر بانک‌های دولتی که از طرف بانک مذکور نمایندگی داشته باشند افتتاح می‌گردد. حساب‌های مذکور غیرقابل برداشت بوده و موجودی آنها در پایان هر ماه توسط بانک زیربند به حساب تمرکز وجوه سپرده خزانه نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران منتقل می‌گردد.

تبصره «۱» - بانک نگهدارنده حساب پس از انتقال وجه نسخه‌ای از اعلامیه بانکی مربوطه را به ضمیمه صورت‌حساب ماهیانه در اختیار ذیحساب دستگاه زیربند قرار خواهد داد.

تبصره «۲» - در مورد ادارات تابعه وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی در شهرستان‌ها که تابع نظام بودجه استانی نمی‌باشند و همچنین در مورد شرکت‌های دولتی که مرکز اصلی آنها در مرکز بوده و در شهرستان‌ها دارای واحد تابعه می‌باشند وجوه سپرده موضوع این ماده بایستی به حساب مخصوص دستگاه مربوط که در اجرای ماده (۶) این آیین‌نامه در مرکز افتتاح شده است واریز و حواله گردد. در پایان هر ماه عامل ذیحساب هر یک از ادارات و واحدهای مذکور صورت ریز وجوه دریافتی مربوط به خود را با درج در فرم مخصوص تهیه و برای ذیحساب دستگاه متبوع در مرکز ارسال و تأییدیه دریافت خواهد داشت.

ماده (۷)

واریز وجه به حساب‌های موضوع ماده (۶) این آیین‌نامه به موجب فرم بانکی مخصوص خواهد بود که حسب مورد توسط ذیحساب دستگاه اجرایی زیربند و یا عامل ذیحساب در اختیار پرداخت‌کننده وجه قرار می‌گیرد. بانک دریافت‌کننده وجه نسخه‌ای از اعلامیه‌های بستانکار را که مخصوص ذیحسابی می‌باشد همه روزه با تنظیم فهرستی در مورد دستگاه‌های مذکور در متن ماده (۶) در اختیار ذیحسابی مربوط قرار داده و در مورد ادارات و واحدهای مذکور در تبصره «۲» ماده (۶) منحصراً نسخه‌ای از اعلامیه‌های بستانکار را به عامل ذیحساب مربوط تحویل خواهد نمود.

تبصره - نمونه فرم موضوع این ماده با هماهنگی خزانه و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تهیه می‌گردد. تا تهیه فرم مذکور به ترتیبی که تاکنون عمل می‌شده است اقدام خواهد شد.

ماده (۸)

ذیحسابی‌ها براساس اعلامیه بستانکار بانک مبادرت به صدور قبض سپرده نموده و برطبق دستورالعمل‌های حسابداری در دفاتر ذیحسابی اعمال حساب می‌نمایند.

ماده (۹)

ذیحسابی‌ها بایستی حداکثر ظرف مدت یک هفته پس از پایان هر ماه سیاهه ریز سپرده‌های منتقل شده به حساب تمرکز وجوه سپرده خزانه نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران را ضمن فرمی که نمونه آن توسط خزانه تهیه خواهد شد به خزانه ارسال و تأییدیه دریافت دارند.

تبصره- خزانه بایستی حداکثر ظرف مدت پانزده روز تأییدیه فوق‌الذکر را صادر و به ذیحساب ارائه نماید.

ماده (۱۰)

برای رد وجوه سپرده در مرکز خزانه از محل حساب تمرکز وجوه سپرده مبلغی تا ۱۰ درصد مبلغ سپرده‌های رد شده سال قبل هر دستگاه را به‌عنوان تنخواه‌گردان رد سپرده در اختیار ذیحساب همان دستگاه قرار می‌دهد. تنخواه‌گردان مذکور به حسابی که از طرف خزانه نزد شعبه بانک انجام‌دهنده عملیات بانکی هر دستگاه افتتاح می‌گردد واریز می‌شود.

تبصره - استفاده از حساب‌های موضوع این ماده در مورد وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی با امضای مشترک ذیحساب و یا یکی از مقامات مجاز از طرف او و بالاترین مقام دستگاه اجرایی و یا یکی از مقامات مجاز از طرف او و در مورد شرکت‌های دولتی با امضای مشترک مقاماتی که در اساسنامه مربوط مجاز شناخته شده‌اند و ذیحساب شرکت یا مقام مجاز از طرف او به عمل خواهد آمد.

ماده (۱۱)

رد وجوه سپرده با رعایت مقررات مربوط به خود و براساس تأیید و دستور کتبی رئیس دستگاه اجرایی و یا مقامات مجاز از طرف آنها و با توجه به مدارک مثبت مجاز خواهد بود. ذیحساب مکلف است در پایان هر ماه درخواست وجهی که حاوی مشخصات سپرده‌های رد شده باشد به خزانه ارسال دارد مگر اینکه جمع مبالغ سپرده‌های رد شده قبل از موعد مذکور به ۵۰ درصد مبلغ تنخواه‌گردان اولیه بالغ گردد، که در این صورت باید بلافاصله برای پر کردن تنخواه‌گردان به ترتیب فوق اقدام به درخواست وجه نماید.

ماده (۱۲)

در مواردی که برای رد سپرده مانده تنخواه‌گردان رد سپرده تکافو ننماید حسب مورد به یکی از دو طریق زیر عمل خواهد شد:

۱. چنانچه وجه سپرده به حساب تمرکز وجوه سپرده خزانه منتقل شده باشد تنخواه‌گردان رد سپرده با درخواست ذیحسابی حاوی مشخصات سپرده مذکور در حد رفع نیاز به تشخیص خزانه افزایش می‌یابد.

۲. چنانچه وجه سپرده به حساب تمرکز وجوه سپرده خزانه منتقل نشده باشد ذیحساب درخواست افزایش تنخواه‌گردان رد سپرده را به ضمیمه تصویر اعلامیه بانکی مربوط مبنی بر واريز وجه به حساب دریافت سپرده را به خزانه ارسال و خزانه تنخواه مربوط را در حد رفع نیاز موقتاً افزایش می‌دهد.

تبصره - ذیحسابی‌ها موظفند مراتب رد سپرده از محل وجوه دریافتی موضوع بندهای «۱» و «۲» این ماده را در اولین درخواست وجه بعدی منعکس نمایند تا خزانه معادل وجوه پرداختی از این بابت نسبت به کاهش تنخواه‌گردان واگذاری اقدام نماید.

ماده (۱۳)

ذیحساب موظف است حداکثر ظرف مدت یک ماه پس از پایان سال مالی خلاصه حساب وجوه سپرده‌های ارسالی به خزانه و وجوه دریافتی از خزانه و موجودی حساب تنخواه‌گردان رد سپرده سال مالی مربوط را به خزانه ارسال نماید. خزانه پس از بررسی و تطبیق آن با دفاتر مربوطه تأییدیه لازم را صادر می‌نماید.

تبصره - در استان‌ها خلاصه حساب فوق‌الذکر برای نمایندگی خزانه در استان ارسال خواهد شد و تأییدیه لازم نیز توسط نمایندگی مذکور صادر می‌گردد.

ماده (۱۴)

برای دریافت وجوه موضوع ماده (۴۱) قانون محاسبات عمومی کشور در استان‌ها حساب خاصی توسط خزانه برای هر یک از دستگاه‌های اجرایی ذیربط و نیز شرکت‌های دولتی که مرکز آنها در استان است نزد شعب بانک ملی ایران در صورت داشتن نمایندگی از طرف بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و در غیر این صورت در شعب سایر بانک‌های دولتی که از طرف بانک مذکور نمایندگی داشته باشند افتتاح خواهد شد. حساب‌های مذکور غیرقابل برداشت بوده و موجودی آنها

در پایان هر ماه توسط شعبه بانک زیربیط به حساب تمرکز وجوه سپرده خزانه نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران منتقل می‌گردد. صورتحساب بانکی و اعلامیه بانکی وجوه منتقل شده به حساب اخیرالذکر در دو نسخه برای ذیحسابی مربوط ارسال خواهد شد.

تبصره «۱»- در مورد واحدهای تابعه دستگاه‌های اجرایی فوق که مستقر در خارج از مراکز استان‌ها می‌باشد وجوه سپرده موضوع این ماده بایستی در همان محل مستقیماً به حساب خاص دستگاه زیربیط که در مرکز استان افتتاح شده است واریز و حواله گردد. در پایان هر ماه عامل ذیحساب با توجه به نسخه‌ای از اعلامیه‌های بانکی بابت وجوه واریزی به حساب فوق‌الذکر صورت ریز وجوه دریافتی مربوط به واحد متبوع خود را با درج در فرم مخصوص تهیه و برای ذیحساب همان دستگاه ارسال و تأییدیه دریافت خواهد داشت.

تبصره «۲»- در مورد دستگاه‌هایی که به اقتضای طبع و ماهیت و یا وسعت عملیات به تشخیص خزانه اختصاص بیش از یک حساب برای دریافت سپرده در سطح استان ضروری می‌باشد، علاوه بر مرکز استان به تعداد لازم افتتاح حساب مذکور در خارج از مرکز استان نیز مجاز خواهد بود. در این قبیل موارد صورتحساب‌ها و اعلامیه بانکی فوق‌الذکر که در دو نسخه خواهد بود به جای ذیحسابی برای عامل ذیحساب ارسال می‌گردد.

تبصره «۳»- مفاد ماده (۷) این آیین‌نامه و تبصره آن در مورد حساب‌های موضوع این ماده نیز لازم‌الاجراست.

ماده (۱۵)

ذیحساب حداکثر ظرف مدت یک هفته پس از پایان هر ماه با استفاده از فرم مخصوصی که توسط خزانه تهیه می‌گردد صورت ریز سپرده‌های واریز شده به حساب دریافت سپرده خود در مرکز استان به انضمام یک نسخه از صورتحساب بانکی و اعلامیه بانکی مربوطه را برای نمایندگی خزانه در استان ارسال خواهد داشت نمایندگی خزانه در استان بایستی حداکثر ظرف مدت ۱۵ روز تأییدیه لازم دایر بر انطباق وجوه صورت ریز با وجوه انتقالی به خزانه را در هر مورد صادر و به ذیحساب ارائه نماید.

تبصره - در مورد حساب‌های افتتاح شده در غیر از مرکز استان عامل ذیحساب صورت ریز سپرده‌های مربوط به خود را با درج در فرم مربوطه در سه نسخه تهیه و دو نسخه آن را به انضمام یک نسخه صورتحساب بانکی و اعلامیه بانکی انتقال وجه مربوط برای ذیحساب زیربیط ارسال می‌دارد. ذیحساب پس از دریافت فهرست و مدارک مذکور ضمن رسیدگی و اعمال حساب

در دفاتر خود یک نسخه از صورت ریز وجوه دریافتی را به انضمام نسخه‌ای از صورت حساب بانکی و اعلامیه بانکی انتقال وجه برای نمایندگی خزانه در استان ارسال می‌نماید.

ماده (۱۶)

نمایندگی خزانه در استان ضمن نگهداری حساب‌های معین سپرده استان وجوه سپرده دریافتی ادارات را که از حساب‌های موضوع ماده (۱۴) به حساب تمرکز وجوه سپرده خزانه منتقل شده به حساب سپرده دریافتی خود منظور و معادل همان مبلغ را به حساب ارسالی به خزانه در دفاتر خود اعمال حساب می‌نماید. متقابلاً خزانه نیز وجوه دریافتی فوق‌الذکر را به‌عنوان سپرده‌های دریافتی استان مربوط اعمال حساب تحویل و تأییدیه لازم برای نمایندگی خزانه ارسال خواهد داشت.

ماده (۱۷)

برای نمایندگی خزانه در استان حسابی تحت عنوان «تنخواه‌گردان رد سپرده استان» توسط خزانه نزد شعبه بانک ملی ایران در مرکز هر استان در صورت داشتن نمایندگی از طرف بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و در غیر این صورت به تشخیص خزانه در شعبه یکی از بانک‌های دولتی دیگر که از طرف بانک مذکور نمایندگی داشته باشد، افتتاح می‌گردد. استفاده از حساب مذکور با امضاهای مجاز نمایندگی خزانه در استان به معرفی خزانه به عمل خواهد آمد. خزانه تنخواه لازم را براساس درخواست نمایندگی خزانه و به تشخیص خود به حساب مذکور واریز می‌نماید و تأمین و تکمیل تنخواه‌گردان رد سپرده نمایندگی خزانه در استان در قبال فهرست پرداخت‌های نمایندگی مذکور به ذیحسابان ذیربط، انجام خواهد شد. نمایندگی خزانه در استان مکلف است از موجودی حساب بانکی مذکور منحصراً تنخواه‌گردان رد سپرده در اختیار ذیحسابان مربوطه قرار دهد.

تبصره- نمایندگی خزانه در استان مکلف است در پایان هر سال مالی خلاصه حساب وجوه واریز شده به حساب تمرکز وجوه سپرده خزانه و نیز وجوه دریافتی بابت رد سپرده‌های استان را تهیه و به خزانه ارسال و تأییدیه دریافت نماید.

ماده (۱۸)

برای رد وجوه سپرده در استان‌ها نمایندگی خزانه در استان مبلغی تا ۱۰ درصد مبلغ سپرده‌های رد شده در سال قبل از هریک از دستگاه‌های اجرایی ذیربط در مراکز استان‌ها و همچنین شرکت‌های دولتی که مرکز آنها در استان‌ها باشد در اختیار ذیحساب همان دستگاه قرار می‌دهد. تنخواه مذکور به

حسابی که از طرف نمایندگی خزانه در استان در بانک ملی ایران شعبه محل در صورت داشتن نمایندگی از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و در غیر این صورت در یکی از شعب سایر بانک‌های دولتی که از بانک مذکور نمایندگی داشته باشد، افتتاح می‌گردد و اریز می‌شود. نمایندگی خزانه در استان می‌تواند در موارد لازم تسهیلات مقرر در ماده (۱۲) این آیین‌نامه را در اختیار ذیحسابان زیربط قرار دهد و ذیحسابان مربوط مکلف به رعایت تبصره ذیل ماده مذکور می‌باشند.

تبصره - استفاده از حساب‌های موضوع این ماده در مورد مؤسسات دولتی زیربط و دستگاه‌های اجرایی محلی با امضای مشترک ذیحساب یا مقام مجاز از طرف او و بالاترین مقام دستگاه اجرایی یا مقام مجاز از طرف او و در مورد شرکت‌های دولتی، با امضای مشترک مقاماتی که در اساسنامه مربوط مجاز شناخته شده‌اند و ذیحساب شرکت یا مقام مجاز از طرف او به عمل خواهد آمد.

ماده (۱۹)

در مورد ادارات تابعه وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی در شهرستان‌ها که تابع نظام بودجه استانی نمی‌باشند به‌طور کلی و در مورد دستگاه‌های موضوع تبصره «۲» ماده (۱۴) در صورت ضرورت، خزانه علاوه بر حساب‌های موضوع ماده (۱۸) در هریک از شهرستان‌ها حساب جداگانه‌ای افتتاح خواهد نمود و ذیحساب مربوط حسب مورد در مرکز و یا در مرکز استان وجه لازم برای رد وجوه سپرده از محل تنخواه‌گردان رد سپرده در اختیار به حساب‌های مذکور و اریز خواهند نمود.

تبصره «۱» - استفاده از حساب‌های موضوع این ماده با امضای مشترک مقام مجاز از طرف ذیحساب و رئیس اداره مربوط و یا مقام مجاز از طرف او به عمل خواهد آمد.

تبصره «۲» - شرکت‌های دولتی که مرکز اصلی آنها در مرکز می‌باشد می‌توانند برای رد وجوه سپرده واحدهای تابعه خود در شهرستان‌ها به ترتیب مقرر در این ماده اقدام نمایند که در این صورت استفاده از حساب مربوط با امضای مشترک مقاماتی که در اساسنامه مربوط مجاز شناخته شده‌اند و مقام مجاز از طرف ذیحساب شرکت خواهد بود.

ماده (۲۰)

نظارت و هماهنگی در نحوه توزیع و رد وجوه موضوع ماده (۴۱) قانون محاسبات عمومی کشور به‌عهده ذیحساب بوده و به‌نحوی سپرده‌های مذکور را رد نماید که موارد زیر نیز رعایت گردد:

۱. اطمینان حاصل شود که وجه سپرده مورد نظر قبلاً حسب مورد به حساب یا حساب‌های

- موضوع ماده (۶) و یا ماده (۱۴) این آیین‌نامه واریز شده باشد،
۲. رقم پرداختی بابت رد سپرده در هر مورد از رقم تودיעی تجاوز ننماید،
۳. رد وجوه مذکور با رعایت قوانین و مقررات مربوطه باشد،
۴. وجوه سپرده مورد نظر قبلاً رد نشده باشد.

ماده (۲۱)

نحوه عمل در مورد وجوه وثیقه یا وجه‌الضمان و یا نظایر آن مذکور در ماده (۴۱) قانون محاسبات عمومی کشور نیز تابع مفاد این آیین‌نامه خواهد بود.

ماده (۲۲)

تا تصویب و تشکیل سازمان و تشکیلات نمایندگی خزانه در استان خزانه رأساً وظایف نمایندگی‌های مذکور را به‌عهده خواهد داشت و عندالاقضاء وظایفی به ادارات کل امور اقتصادی و دارایی استان‌ها محول خواهد شد.

پیوست ۲- آیین‌نامه موضوع ماده (۷۴) قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱/۶/۱۳۶۶،

تاریخ صدور: ۳ مهرماه ۱۳۶۷، ارگان صادرکننده: وزارت امور اقتصادی و دارایی

ماده (۱)

نمایندگی خزانه در استان امور مربوط به دریافت‌های دولت اعم از درآمدهای عمومی و اختصاصی و درآمد شرکت‌های دولتی و سپرده‌ها و سایر دریافت‌های دولت در سطح استان و نیز دریافت تنخواه‌گردان استان و واگذاری تنخواه‌گردان حسابداری و پرداخت درخواست وجه ذی‌حسابی‌ها و ابلاغ اعتبار بودجه‌های استانی و افتتاح حساب‌های بانکی دولتی در استان را با رعایت مقررات زیر نظر مدیرکل امور اقتصادی و دارایی براساس این آیین‌نامه انجام خواهد داد.

ماده (۲)

برای انواع درآمدها اعم از عمومی و اختصاصی منظور در بودجه کل کشور که در سطح استان توسط مؤسسات دولتی مستقر در استان و دستگاه‌های اجرایی محلی و واحدهای تابعه وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی وصول می‌گردد به تعداد مورد نیاز حساب‌های بانکی غیرقابل برداشت با رعایت مفاد ماده (۱۲۴) قانون محاسبات عمومی کشور با درخواست خزانه‌دار کل کشور و یا مقام مجاز از طرف او نزد شعبه مرکزی بانک ملی ایران در مرکز استان و عنداللزوم حساب‌های رابط نزد شعب بانک ملی ایران و یا شعب سایر بانک‌ها که از طرف بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نمایندگی داشته باشند برای نمایندگی خزانه افتتاح می‌شود، ترتیب و مواعد انتقال موجودی حساب‌های رابط به حساب‌های نمایندگی خزانه و همچنین موجودی حساب‌های نمایندگی خزانه به حساب‌های خزانه نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران توسط مقامات مذکور در این ماده معین خواهد شد.

تبصره «۱»- دستگاه‌های اجرایی و سایر واحدهای وصول‌کننده درآمدهای موضوع این ماده مکلفند کلیه درآمدهای خود را منحصراً به حساب‌های بانکی موضوع این ماده واریز و در صورت نیاز به افتتاح حساب‌های جدید مراتب را از طریق ذی‌حساب مربوط به نمایندگی خزانه اعلام دارند.

تبصره «۲»- درآمدهای موضوع ماده (۳۸) قانون محاسبات عمومی کشور نیز مشمول مفاد این ماده خواهد بود.

تبصره «۳»- درآمدهای اختصاصی واحدهای تابعه دستگاه‌های مذکور در این ماده در خارج از مراکز استان‌ها نیز به حساب مربوط که در مرکز استان افتتاح شده است واریز و حواله خواهد شد.

ماده (۳)

در مواردی که وجوه وصولی براساس مقررات قانونی قابل استرداد به ذینفع باشد وجه قابل استرداد از محل موجودی حساب تمرکز وجوه درآمد مربوط با امضای مقامات مجاز نمایندگی خزانه به حساب خاصی تحت عنوان رد وجوه اضافه دریافتی که به همین منظور با درخواست خزانه‌داری کل برای نمایندگی خزانه افتتاح گردیده واریز خواهد شد تا در اجرای مقررات به ذینفع مسترد گردد. دستورالعمل موضوع این تبصره توسط خزانه ابلاغ می‌گردد.

ماده (۴)

نمایندگی خزانه مکلف است حساب درآمدهای وصولی را به تفکیک انواع حساب‌های بانکی و منابع درآمد نگاهداری نماید.

ماده (۵)

ذی‌حسابان دستگاه‌های اجرایی مستقر در استان مکلفند فهرست اقلام واریزی به حساب‌های نمایندگی خزانه را با تفکیک انواع درآمد در چهار نسخه تهیه و سه نسخه آن را به نمایندگی خزانه ارائه نمایند. نمایندگی خزانه پس از رسیدگی فهرست‌های مذکور و تطبیق آن با دفاتر حساب‌های مربوط در صورت انطباق هر سه نسخه را گواهی نموده و دو نسخه آن را به ذی‌حسابی اعاده نماید و در غیر این صورت مراتب را برای رفع اشکال به ذی‌حسابی زیربط اعلام خواهد نمود.

ماده (۶)

نمایندگی خزانه در هر ماه برای انواع درآمدهای وصولی انتقال یافته به خزانه موضوع ماده (۱۲) این آیین‌نامه فهرست اقلام واریزی را به تفکیک انواع درآمد و به ترتیبی که خزانه معین می‌نماید در چهار نسخه تنظیم و سه نسخه آن را برای تأیید به خزانه ارسال می‌دارد. خزانه فرم‌های مذکور را رسیدگی و اعداد و ارقام مندرج در آنها را با دفاتر مربوط تطبیق و در صورت تأیید گواهی و دو نسخه از آن را به نمایندگی خزانه اعاده و در صورت وجود مغایرت مراتب را برای رفع اشکال به نمایندگی خزانه اعلام می‌نماید.

ماده (۷)

نمایندگی خزانه اعتبارات جاری و عمرانی تخصیص یافته دستگاه‌های اجرایی تابع نظام بودجه

استانی را براساس مصوبات کمیته تخصیص اعتبار مرکز و استان به دستگاه‌های اجرایی و ذیحسابان و سایر مراجع ذیربط ابلاغ می‌نماید.

تبصره- اعتبارات تخصیص‌یافته مؤسسات دولتی مستقر در استان براساس مصوبات کمیته تخصیص اعتبار مرکز به نمایندگی خزانه در استان نیز ابلاغ خواهد شد.

ماده (۸)

به‌منظور ایجاد تسهیلات لازم در پرداخت‌های جاری و عمرانی دستگاه‌های اجرایی محلی تابع نظام بودجه استانی برای نمایندگی خزانه حساب لازم تحت عنوان تنخواه‌گردان استان نزد شعبه مرکزی بانک ملی ایران در مرکز استان و عنداللزوم حساب‌های دیگری برای پرداخت‌های نمایندگی مذکور به درخواست خزانه‌دار کل کشور و یا مقام مجاز از طرف او افتتاح می‌شود. استفاده از حساب‌های مزبور با حداقل امضای مشترک دو نفر از مقامات اداره کل امور اقتصادی و دارایی مربوط و مسئولین نمایندگی خزانه که کارمند رسمی باشند به معرفی خزانه‌دار کل کشور خواهد بود. کلیه مکاتباتی که موجب نقل و انتقال موجودی حساب‌های نمایندگی خزانه گردد باید حداقل با دو امضا مقامات و مسئولین مجاز مذکور در این ماده صادر شود.

ماده (۹)

حذف

ماده (۱۰)

نمایندگی خزانه حداقل در پایان هر ماه به میزان پرداخت‌های انجام شده به ذیحسابی‌ها با استفاده از فرم مخصوصی که حاوی اطلاعات مورد لزوم خزانه در مورد پرداخت‌های مذکور می‌باشد با امضای معاون امور هزینه و رئیس نمایندگی خزانه و یا در غیاب او شخصی که از طرف وزارت امور اقتصادی و دارایی مجاز به انجام این امر می‌باشد از خزانه تقاضای وجه می‌نماید. خزانه نیز حداکثر ظرف مدت یک هفته معادل اقلام مورد قبول وجه لازم را به حساب تنخواه‌گردان استان واریز می‌نماید.

ماده (۱۱)

برای دستگاه‌های اجرایی محلی تابع نظام بودجه استانی و مؤسسات دولتی مستقر در استان و

همچنین واحدهای تابعه وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی در استان که تابع نظام بودجه استانی نمی‌باشند توسط نمایندگی خزانه در استان و براساس درخواست ذیحساب مربوط به تعداد مورد نیاز حساب‌های بانکی برای پرداخت‌های مربوط در شعب بانک ملی ایران افتتاح می‌گردد. استفاده از حساب‌های مزبور با امضای مشترک ذیحساب و یا مقام مجاز از طرف او و لااقل یک نفر دیگر از مقامات مسئول و مجاز دستگاه مربوط به معرفی نمایندگی خزانه در استان به عمل خواهد آمد.

تبصره - افتتاح حساب‌های موضوع این ماده در شعب سایر بانک‌ها در صورتی که از طرف بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران دارای نمایندگی باشند، با موافقت خزانه مجاز خواهد بود.

ماده (۱۲)

به منظور تمرکز وجوه سپرده‌های دریافتی ذیحسابی‌های استان، براساس ماده (۱۲۴) قانون محاسبات عمومی کشور حسابی تحت عنوان تمرکز وجوه سپرده برای نمایندگی خزانه نزد شعبه مرکزی بانک ملی ایران در استان افتتاح می‌گردد. موجودی حساب مذکور که در حکم حساب تمرکز وجوه سپرده خزانه (موضوع قسمت اخیر ماده (۱۴) آیین‌نامه تمرکز وجوه درآمد و سپرده به شماره ۲۵۸۱۱ مورخ ۱۳۶۶/۸/۶) خواهد بود با امضاهای مجاز نمایندگی خزانه به حساب خزانه منتقل و در دفاتر مربوط اعمال حساب خواهد شد.

ماده (۱۳)

حساب‌های تمرکز وجوه سپرده دستگاه‌های اجرایی در استان موضوع مواد (۱۴) و (۱۹) «آیین‌نامه تمرکز وجوه درآمد و سپرده به شماره ۲۵۸۱۱ مورخ ۱۳۶۶/۸/۲۶» توسط نمایندگی‌های خزانه در استان افتتاح خواهد شد.

ماده (۱۴)

به منظور تمرکز وجوه درآمد شرکت‌های دولتی که مرکز آنها در استان می‌باشد به تعداد لازم حساب‌های بانکی با رعایت مفاد ماده (۱۲۴) قانون محاسبات عمومی کشور با درخواست خزانه‌دار کل کشور و یا مقام مجاز از طرف او نزد شعبه مرکزی بانک ملی ایران در مرکز استان افتتاح می‌شود.

تبصره - در صورت نیاز به حساب‌های رابط برای وصول درآمدهای شرکت‌های دولتی در مرکز و یا سایر شهرستان‌های استان به تعداد مورد نیاز حساب‌های لازم در شعب بانک ملی ایران و یا شعب سایر بانک‌ها که از طرف بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نمایندگی داشته باشند افتتاح خواهد شد

حساب‌های رابط مذکور غیرقابل برداشت بوده و موجودی آنها به ترتیبی که توسط مقامات مجاز مذکور در این ماده مشخص خواهد شد به حساب‌های بانکی مربوط منتقل می‌شود.

ماده (۱۵)

وجوه متمرکز در حساب‌های موضوع ماده (۱۴) منحصراً با درخواست ذیحساب شرکت توسط نمایندگی خزانه در حدود بودجه مصوب به حساب‌های پرداخت شرکت منتقل می‌شود.

ماده (۱۶)

در صورتی که شعب شرکت‌های دولتی در شهرستان‌ها اعم از مرکز استان و یا سایر شهرستان‌های تابعه مجاز به استفاده از درآمدهای وصولی خود باشند به تعداد مورد نیاز حساب تمرکز وجوه و همچنین حساب‌های رابط به ترتیب مذکور در ماده (۱۴) این آیین‌نامه افتتاح خواهد شد. موجودی حساب‌های تمرکز وجوه فوق تا مبلغی که توسط ذیحساب شرکت از نمایندگی خزانه درخواست می‌شود به تدریج حسب اعلام نیاز به حساب پرداخت شعبه شرکت منتقل خواهد شد.

ماده (۱۷)

نمایندگی خزانه مکلف است حساب ماهانه حاوی صورت دریافت و پرداخت و موجودی‌های هر ماه را حداکثر تا پایان ماه بعد تهیه و به خزانه ارسال دارد. حساب مذکور بایستی به تفکیک انواع حساب‌ها با رعایت طبقه‌بندی درآمدها و اعتبارات در قانون بودجه کل کشور و براساس دستورالعملی که خزانه‌دار ابلاغ می‌نماید تنظیم گردد.

ماده (۱۸)

نمایندگی‌های خزانه موظفند اطلاعات مورد نیاز خزانه را در مواعد مقرر و به‌نحوی که خزانه مشخص می‌نماید تهیه و ارسال و دستورالعمل‌های صادره توسط خزانه را دقیقاً رعایت نمایند. به شرح متن اصلاح شده براساس بند «۵» الحاقیه به آیین‌نامه موضوع ماده (۵۴) قانون محاسبات عمومی کشور تبصره ماده (۸) و ماده (۹) حذف گردیده است.

منابع و مأخذ

۱. حجتی‌اشرفی، علی‌رضا. مجموعه کامل قوانین مالی و محاسباتی، انتشارات گنج دانش، چاپ چهارم، ۱۳۸۹.
 ۲. ضیائی، منوچهر و عبدالرضا هرسینی. مجموعه قوانین پولی و بانکی و سایر قوانین مربوط از سال ۱۲۸۵ تا سال ۱۳۸۰، پژوهشکده پولی و بانکی، چاپ اول، ۱۳۸۲.
 ۳. والی‌نژاد، مرتضی. مجموعه بخشنامه‌های حوزه نظارت بر بانکها و مؤسسات اعتباری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (جلد اول)، پژوهشکده پولی و بانکی، چاپ اول، ۱۳۹۰.
 ۴. حسن‌زاده، علی. مجموعه بخشنامه‌های حوزه نظارت بر بانکها و مؤسسات اعتباری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (جلد دوم)، پژوهشکده پولی و بانکی، چاپ اول، ۱۳۹۰.
 ۵. پایگاه اطلاع‌رسانی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، بخش نظارت بانکی.
 ۶. معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور، قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴-۱۳۸۸).
 ۷. معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور، قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰ - ۱۳۹۴).
 ۸. میشکین، فردریک اس. اقتصاد پول، بانکداری و بازارهای مالی، ترجمه و تألیف: حسین قضاوی، مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران، چاپ اول، ۱۳۸۸.
9. International Monetary Fund (IMF), Monetary and Financial Statistics Manual (MFS); on: www.imf.org, 2000.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۲۵۹۴

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: بررسی گردش وجوه بودجه عمومی دولت از طریق نظام بانکی در ایران
(نحوه ارتباط حساب‌های مالی با حساب‌های پولی)

نام دفتر: مطالعات برنامه و بودجه (گروه بودجه)

تهیه و تدوین: بهزاد لامعی

ناظر علمی: محمد قاسمی

مقتضی: معاونت اقتصادی

ویراستار تخصصی: _____

ویراستار ادبی: _____

واژه‌های کلیدی: _____

تاریخ انتشار: ۱۳۹۱/۷/۱۰